

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Tajda Markeš

Etika v socialnem delu: poklic človekovih pravic

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Tajda Markeš

Etika v socialnem delu: poklic človekovih pravic

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Ana Marija Sobočan

Ljubljana, 2016

»Dve stvari navdajata duha z vedno novim in vse večjim čudenjem in spoštovanjem, kolikor bolj pogosto in vztrajno se z njima ukvarja mišljenje: zvezdno nebo nad menoj in moralni zakon v meni.«

Immanuel Kant

IZJAVA

Spodaj podpisana TAJDA MARKEŠ, študentka univerzitetnega dodiplomskega študija Socialno delo, Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, z vpisno številko 06120052, s svojim podpisom izjavljam, da sem avtorica diplomskega dela z naslovom:

»ETIKA V SOCIALNEM DELU: POKLIC ČLOVEKOVIH PRAVIC«.

S svojim podpisom zagotavljam:

- da je predloženo diplomsko delo rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega diplomskega dela;
- da se zavedam, da je plagiatstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;
- da sem seznanjena z določili Pravilnika o diplomskem delu in diplomskem izpitu;
- da je predloženo pisno delo identično elektronski verziji istega dela;
- da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/07, 68/08 in 110/13) dovoljujem, da se zgoraj navedeno diplomsko delo objavi v digitalni zbirki eGradiva in repozitoriju UL.

V Ljubljani, 13. 7. 2016

Podpis avtorice:

S svojim podpisom:

- dovoljujem knjižnici Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani uporabo svojega rojstnega datuma za namen obdelave diplomskega dela v sistemu COBISS;
- soglašam z objavo svojega diplomskega dela na svetovnem spletu.

V Ljubljani, 13. 7. 2016

Podpis avtorice:

POVZETEK

Diplomsko delo pod vidikom sodobnih človekovih pravic popisuje in primerja teorije o etiki nekaterih filozofov Stare Grčije in novega veka. Te teorije so po mnenju avtorice pomembno vplivale na pojmovanje etike danes, na izoblikovanje človekovih pravic ter na sodobna načela v socialnem delu. Starogrški teoretiki so kot najvišjo etično vrednoto postavili pravičnost, ki še danes predstavlja izziv in ideal, ki ga družba skuša doseči. Novoveški filozofi so v etiki osredinili pravilnost (ravnanja), ki je formalna, obvezna, zavezujoča in pri nekaterih filozofih (Kant) tudi brezpogojna. Težišče sodobnega etičnega dogajanja je na novoveškem subjektu. Moralno ravnanje tako v starogrškem kot v novoveškem pojmovanju etike pa ni oziroma ne bi smelo biti povezano s koristnostjo, ampak moralno ravnamo, ker je to neposredno prav.

V poklicu socialnega dela je etični vidik temelj vsega delovanja, brez katerega njegovih procesov ni mogoče označiti za strokovne in pravične. Socialne delavke in delavci se v svojem delu znajdejo pred mnogimi dilemami, ki so si pogosto nasprotujoče, začenši z osebnimi in profesionalnimi vrednotami. Da ne bi prihajalo do razhajanj med strokovnim delom različnih delavk in delavcev, postavljajo etični kodeksi okvire in standarde strokovnosti in kakovosti storitev, po katerih se morajo poleg zakonov in splošnih etičnih zapovedi ravnati vsi pripadniki poklica. Drugi del diplomske naloge zato podrobneje obravnava etične kodekse, ki so relevantni za poklic socialnega dela, v nadaljevanju pa se posveti konceptu človekovih pravic in temeljnem dokumentu na tem področju, *Splošni deklaraciji človekovih pravic* iz leta 1948.

Ključne besede: etika, pravičnost, etični kodeksi, človekove pravice.

Title: Ethics in Social Work: Human Rights Profession

Abstract: The thesis describes and compares the theories of some philosophers of ancient Greece and the new era regarding ethics under the aspect of modern human rights. These theories are important for acquiring an understanding of ethics today, for the formulation of human rights and for the modern principles in social work. Philosophers of Ancient Greece placed righteousness as the highest ethical value, which nowadays still represents a challenge and an ideal for society to achieve. Medieval philosophers have placed the foundation of ethics in rightness of conduct, which is formal, mandatory, and for some philosophers (Kant) also unconditional. Moral behavior both in modern as well as the Ancient Greek conceptions of ethics is not or at least should not be linked with the benefits - we act morally, because it is directly right.

Ethical aspect represents a foundation for all actions in social work as well as for professional and righteous service and process. While doing their job, social workers are confronted with many dilemmas, which are often contradictory, starting with the differences in personal and professional values. In order to avoid any discrepancy between the professional work of different social workers, ethical codes offer frameworks and standards of professionalism and quality of service, according to which all members of the profession should work within the law and the general ethical principles. The second part of the thesis therefore elaborates ethical codes that are relevant to the profession of social

work. It also discusses the concept of human rights and fundamental document in this field, the *Universal Declaration of Human Rights*.

Keywords: ethics, righteousness, codes of ethics, human rights.

KAZALO

1.	UVOD	1
2.	KAJ JE ETIKA?	5
2.1.	Pojmovanje etike v stari Grčiji	5
2.1.1.	Sokrat	6
2.1.2.	Platon	8
2.1.3.	Aristotel	9
2.1.4.	Stoiki	11
2.1.5.	Komentar	12
2.2.	Novoveško pojmovanje etike	13
2.2.1.	Hobbes	14
2.2.2.	Locke	15
2.2.3.	Nietzsche	15
2.2.4.	Sartre	16
2.2.5.	Levinas	17
2.2.6.	Kant	17
2.2.7.	Komentar	19
3.	UNIVERZALNA IN PARTIKULARNE ETIKE.....	23
3.1.	Univerzalna etika.....	23
3.2.	Profesionalne etike in etični kodeksi.....	25
4.	KONCEPT TEMELJNIH ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	34
4.1.	Splošno	34
4.2.	Socialno delo kot »poklic za človekove pravice«	35
4.3.	Temeljne človekove pravice kot norma in »sine qua non« profesionalnih etičnih kodeksov.....	38
4.3.1.	Častno razsodišče	41
5.	SKLEP IN PREDLOGI	43
6.	UPORABLJENA LITERATURA	46

1. UVOD

Socialno delo je dejavnost, ki se izvaja na pobudo države za njene državljane (Akhtar 2013). Socialne delavke in delavci pa se zaradi narave dela posledično znajdejo med osebnim (individualnim) in družbenim (Sobočan 2011). Vrednote, na katerem temelji socialno delo, kot so temeljne človekove pravice, dostojanstvo in enakost, so v vedno večjem nasprotju z obstoječim ekonomskim redom (Sobočan 2011). Socialne delavke in delavci se morajo soočiti tudi z razlikami v osebnih, splošnih ter profesionalnih vrednotah. Za nekatere je ta razlika bistvena, pri nekaterih pa se osebne in profesionalne vrednote skladajo (Akhtar 2013). Eden glavnih namenov etičnih kodeksov v socialnem delu je, da razlika med osebnimi, še pomembneje pa splošnimi vrednotami, zaobseženimi v *Splošni deklaraciji človekovih pravic*, in profesionalnimi vrednotami ne vpliva na profesionalno odločitev socialnih delavk in delavcev in na stališča poklica, saj profesionalne vrednote zapovedujejo okvir, v katerem mora socialna delavka ali delavec postopati, ne glede na svoje osebne vrednote in prepričanja (Akhtar 2013). Enako mora postopati tudi celotna stroka, če naj bo profesionalna, ob tem pa morajo biti poklicni kriteriji stroke skladni z obče veljavno etiko, kakršno predstavlja *Splošna deklaracija človekovih pravic*.

Socialno delo je zaradi tesne povezave s sistemi socialne blaginje v procesu nenehnega spreminjanja in prilagajanja državnim socialnim in ekonomskim politikam (Banks 2012). Te spremembe prinašajo vedno novo etično preverjanje za socialne delavke in delavce, saj pogosto dajejo večji poudarek produktivnosti, stroškovni učinkovitosti in vidnim rezultatom. Socialno delo je v veliki meri determinirano na podlagi različnih kulturnih, ekonomskih in političnih kontekstov ter ima različne vloge in naloge. Glede na vso to raznolikost nekateri pravijo, da so vrednote tiste, ki socialno delo ohranjajo v enotnem okviru (Banks 2012).

Terminološko gledano Sarah Banks etiko razdeli na etiko kot filozofijo morale in etiko kot moralne norme in standarde – kaj se pojmuje kot dobro ali slabo, prav ali narobe, dobre ali slabe karakterne značilnosti (Banks 2012). Etika kot filozofija morale se ukvarja s »študijo morale, moralnih problemov in moralnih sodb« (Banks 2012: 5). Kot navaja S. Banks, filozofi razlikujejo tri tipe etike, in sicer *meta-etiko*, ki sestavlja kritično in analitično razmišljanje o pomenu in rabi izrazov, kot so »prav«, »dobro«, »dolžnost«, in se sprašuje, kaj je narava morale; *normativno etiko*, ki poskuša odgovoriti na moralna vprašanja, kot

npr. kaj je moralno prav storiti v določenem primeru, ali je nekdo moralno dobra oseba, ali je laž vedno moralno napačna itn.; ter *deskriptivno etiko*, ki preučuje moralna mnenja in verovanja ljudi ter kako ljudje glede na njih delujejo (Banks 2012). Etika, pojmovana kot moralne norme in standardi, se poleg omenjenega razlikovanja med »dobrim« in »slabim« ter »prav« in »narobe« nanaša na norme, standarde, pravila, načela in značajske značilnosti ter se prevprašuje, ali so ta vzpostavljena znotraj človeka kot moralnega bitja ali vsiljena s strani zunanje avtoritete (Banks 2012). Iz tovrstnega pojmovanja etike izhajajo tudi etični kodeksi, ki vsebujejo načela, pravila in standarde, ki so potrebni za strokovno in etično prakso.

O etiki pa težko spregovorimo verodostojno, če se najprej ne dotaknemo temeljnih pojmov, izvorov oziroma definicij etike in morale. O etiki in morali različni avtorji teoretizirajo različno – nekateri ju gledajo kot eno, drugi ju ločijo in povežejo v celoto. Vsekakor pa gresta z roko v roki in enega pojma ne moremo razložiti, ne da bi se navezali na drugega. Sarah Banks spada med tiste avtorice, ki ta dva pojma bolj enačijo, kot pa razlikujejo, vendar poudari tudi svoj vidik razlikovanja. Izraz morala izhaja iz latinske besede »mores«, izraz etika iz grške besede »ethos« (*ἦθος*), obe pa pomenita navade, običaje, način življenja. Avtorica navaja razliko med etiko in moralo po Osborne, ki pravi, da je moralni sistem sistem prepovedi in ideologij, s katerimi se morajo posamezniki poistovetiti in po njih ravnati, etika pa je pojmovana v bolj pozitivnem smislu, ne kot sistem prepovedi in zunanjih zapovedi, ampak kot norme notranje konsistentnosti (Osborne 1998, v Banks 2012: 6). Če povzamemo, je morala torej pojmovana kot izpolnjevanje dolžnosti do drugega oziroma opravljanje neke dolžnosti na podlagi moralnih norm, etika pa izpolnjevanje dolžnosti do sebe (Banks 2012). V francoski literaturi, pravi Banksova, je razlika med »la morale« in »l'éthique« opredeljena podobno – morala pomeni nekakšne univerzalne vrednote, ki so absolutne in tvorijo dolžnost, etika pa kot enako normativna, vendar ne kategorična, saj je vezana na avtonomen moralni subjekt, ki je svoboden in ima odgovornost do samega sebe. (Banks 2012). Anton Stres v delu *Etika ali filozofija morale* enako navaja, da imata izraza etika in morala po svojem izvoru enak pomen, v nadaljevanju pa opredeli razliko med njima. Izraz morala obsega »življenjska pravila, zapovedi in norme, posebno še, če so vezane na določen nazor ali izročilo. Tako na primer redno govorimo o krščanski ali katoliški morali ...« (Stres 1999: 12). »Pri morali gre za celoto moralnih vrednostnih sodb, idealov, kreposti in ustanov. Etika pa označuje »bolj izvirno človekovo moralno zavest, da ni vseeno, kako živimo in delamo. To je

najsplošnejša zavest, da dolžnosti in obveznosti so. /.../ Etika je splošno teoretično in racionalno utemeljevanje moralnosti kot take, /.../ je filozofsko razmišljanje o sami moralnosti« (Stres 1999: 12).

V Cambriškem slovarju filozofije najdemo nekoliko bolj splošni in širše nastavljeni definiciji morale in etike. Moralo opredeli kot neformalen sistem, nanašajoč se na vse razumske subjekte, ki vsebuje primerna vedenja, s pomočjo katerih stremimo k zmanjševanju zla in škode. Neformalnost morale se nanaša na dejstvo, da na kontroverzna vprašanja ne more odgovoriti neka avtoriteta, čeprav je prevpraševanje o tem, kaj je (bolj) moralno nenehno prisotno (Audi 1995). Etiko opredeli kot »filozofsko študijo morale«, pogosto pa se izraz uporablja v ožjem pomenu, kot »moralna načela neke tradicije, skupine, osebe, npr. krščanska etika« (Audi 1995: 248). Etika je ena izmed glavnih vej filozofije. Kot tako jo je mogoče razdeliti na splošno študijo dobrega/dobrote/kreposti, splošno študijo pravih ravnanj, uporabno etiko, metaetiko, moralno psihologijo in metafiziko moralne odgovornosti (Audi 1995). Omenjene razlage med seboj rahlo odstopajo, skupno pa jim je to, da se zdi, da se pojem etike uporablja bolj v teoretskem smislu, pojem morale pa nekoliko bolj v praktičnem.

Etika in morala v človeku temeljita na njegovih osebnih vrednotah, podobno pa profesionalne etike temeljijo na profesionalnih vrednotah. S. Banks opisuje vrednote kot »verska, moralna, kulturna, politična ali ideološka prepričanja, načela, ravnanja, mnenja, preference, ki jih pojmuje kot plemenite in dragocene« (Banks 2012: 7). Kodeksi etike navadno zapovedujejo in usmerjajo, kako je treba postopati in ravnati na podlagi teh vrednot. Glavni vir vrednot izhaja iz religij in političnih ideologij (Banks 2012). Vrednote lahko sicer opišemo kot sklop verovanj oziroma stališč, ki jih jemljemo kot plemenita, dragocena, zaželena (Banks 2012). Profesionalne vrednote in etična načela se običajno nanašajo na to, na kakšen način je treba obravnavati ljudi, katera dejanja so plemenita, dobra, pravilna, zato definicija socialnega dela v sklopu vrednot po Mednarodni zvezi socialnih delavk in delavcev (IFSW) podobno vključuje spoštovanje enakosti, vrednosti in dostojanstva vseh ljudi, človekovih pravic ter socialno pravičnost (International Federation of Social Workers: Constitution 2006).

Vse te teorije nas vodijo v temeljno vprašanje izvora etike ter kako se je v zgodovini pojem razvijal oziroma kako smo v sodobnem času prišli do modernega pojmovanja etike. Čeprav bomo predstavili kratek zgodovinski pregled, pa je že na tej točki treba poudariti,

da se bomo osredotočili na razliko med staroveškim in modernim pojmovanjem subjekta, posledično pa tudi etike, pri čemer bomo za veljavnega vzeli t. i. kopernikanski obrat Immanuela Kanta, od katerega naprej se za center razumevanja sveta in človeka pojmuje samega človeka in ne več objektivne narave oziroma stvarnosti same na sebi, kajti ta je človeku izven njegovega spoznavnega aparata nespoznatna. Etika, ki se izpeljuje iz tega dejstva, kot bomo videli kasneje, pa je utemeljena na obče veljavnem moralnem zakonu ali, kot je to poimenoval Kant, v kategoričnem imperativu.

2. KAJ JE ETIKA?

2.1. Pojmovanje etike v stari Grčiji

Etika kot filozofska disciplina se je v Stari Grčiji izoblikovala sorazmerno pozno, in sicer šele z Aristotelom. Kolikor nam je znano na podlagi zapisov, pa so razmišljanja o etičnih vprašanjih prisotna že od najstarejših začetkov. Znana so razmišljanja o najvišjih življenjskih vrednotah, o krepostnem in srečnem življenju, o razmerju med srečnostjo posameznika in njegovimi obveznostmi do sočloveka in skupnosti. Pred Aristotelom ni bilo nekega enovitega izhodišča, vse je temeljilo na trenutnih opažanjih, praktičnih napotkih in navodilih, kako se odzvati na različne situacije, čemur bi lahko rekli predfilozofska etika ali splošneje življenjska modrost (Gantar v Aristoteles 1994). Aristotel je intenzivno preučeval Homerja in etična sporočila njegovih pesnitev, saj so se njegovi junaki soočali z različnimi etičnimi dilemami. Podobno se etičnim dilemam posveča pesnik Heziod, ki ni usmerjen k preoblikovanju obstoječega družbenega reda, ampak k etičnemu izboljšanju človeka, prevzgoji posameznika, kajti to je osnovni pogoj vsakega družbenega napredka (Gantar v Aristoteles 1994). Prav tako po njegovih besedah človeška družba ni vredna tega imena, če v njej ne vladajo zakoni pravičnosti (Gantar v Aristoteles 1994). Teh misli se oklepajo vsi veliki grški moralisti, med drugim Aristotel. Kajetan Gantar v predgovoru Aristotelove *Nikomahove etike* Homerja postavi v središče prearistotelске etične dileme, saj, pravi, je prav vrednotenje življenja, vprašanje za kakšno ceno se ga oklepati, pravzaprav tisto temeljno vprašanje, ki je vznemirjalo moraliste vseh časov (Gantar v Aristoteles 1994). Med Aristotela in Homerja torej postavi Hezioda, in sicer v smer, ki prek nastavitve etičnih dilem in etičnih vprašanj, ki izvirajo iz njih, vodi v zibelko evropske filozofije. Ideja dobrega usmerja udejstvovanje (Aristoteles 1994). Na koncu smotrov je najvišji smoter, na koncu dobrih dejanj je »najvišje dobro«, področje znanosti, ki je najvplivnejša in najbolj vodilna, pa je politična znanost (Aristoteles 1994). Vse, kar v njej obstaja, od gospodarstva do govornišva, služi vrlini dobrega. Človek sestavlja družbo, smoter je še lepši, če ne obstane pri le enem človeku, temveč ga doseže cel narod ali država (Aristoteles 1994). Politična znanost teži k svojemu smotru, ta pa je srečnost (Aristoteles 1994).

V Stari Grčiji so etiko v začetku pojmovali kot neločljivo povezano z »dobrim« oziroma z dobrim življenjem ter s »srečnostjo« (*ευδαιμονία, eudaimonia*). Kot bomo videli v

nadaljevanju, je srečnost veljala za najvišje dobro, iz česar lahko izpeljemo, da je bila srečnost prvotni kriterij etike. *Nikomahova etika* to dokazuje in Aristotel v njej te vidike razdela precej natančno.

Filozofi Stare Grčije so se vprašanja o ciljih in namenih, ki naj jim sledimo, lotevali na dva načina. Prvi način se nanaša na sestavne dele »dobrega« življenja, drugi pa na prevpraševanje o tem, katere reči so »dobre« same po sebi (Audi 1995). Pri prvem vprašanju se predvideva, da po naravi iščemo »dobro« življenje in s tem, ko določimo njegove sestavne dele, hkrati določimo tudi cilje, katerim moramo slediti. Pri drugem vprašanju se ne predvideva takšna narava človeka, pač pa se predvideva, da je nekaj, kar je »dobro« samo po sebi, vedno vredno izbrati in k temu stremeti (Audi 1995). Etična doktrina Stare Grčije, evdajmonija, stoji za tezo, da je sreča oziroma srečnost najvišja utemeljitev, dokazilo moralnosti (Audi 1995). Najboljši način za dosego srečnega življenja je skozi vrlino ali krepost (*αρετέ, areté*).

Znotraj evdajmonističnih nazorov različni koncepti človekove blaginje kažejo predvsem na dva različna pogleda – na prvega, da sta dobro počutje in užitek bistvo človekove blaginje, ter na drugega, da je bistvo v tem, da delaš dobro in se izkažeš, odlikuješ v stvareh, ki nekaj veljajo (Audi 1995). Prvi pogled se označuje za hedonizem (*ἡδονή, hedone* – ugodje, užitek), katerega glavni predstavnik je Epikur, drugi pa za perfekcionizem, ki ga zastopajo Platon, Aristotel in stoiki. Osrednji pojem hedonizma je užitek, ki kot tak predstavlja najvišje »dobro« v življenju, h kateremu moramo stremeti. Dejanja se sodi na podlagi posledic, ki jih ta povzročijo, torej na podlagi količine užitka, ki jih prinesejo (Audi 1995). Pri perfekcionizmu pa se dejanja in ljudi sodi na podlagi maksimalnega standarda dosežkov, ki že meji na popolnost, plemenitost (Audi 1995).

V razvoju sodobne etike in glede na temo, ki jo zasledujemo, se zdi, da o etiki največ povedo grški klasiki – Sokrat, Platon in Aristotel, predvsem slednji, ki v svojem delu *Nikomahova etika* opisuje starogrško pojmovanje sreče in srečnosti, ki v nekaterih etikah velja za najvišje dobro.

2.1.1. Sokrat

Eden izmed osrednjih filozofov Stare Grčije, posebej, kadar govorimo o etiki, je zagotovo Sokrat. Bil je Platonov učitelj in je živel v petem stoletju pred našim štetjem. Sokrat je

utemeljitelj avtonomne filozofske etike, saj je v primerjavi z drugimi filozofi svoj interes preusmeril od opazovanja kozmosa in raziskovanja fizikalnih pojavov k preučevanju človeške družbe in razreševanju moralnih vprašanj. Ukvarjal se je predvsem z vprašanjem o dobrem in vrlini (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). V sokratski etiki je bistvo oziroma smoter katere koli stvari v njeni »dobrosti«, enako je tudi bistvo človeka v njegovi sposobnosti, vrlini (Vorländer 1977). Postavil je idejo dobrega kot absoluta, ki bi se mu morala podrejati vsa človekova ravnanja in dejanja (Aristoteles 1994). Vrlina oziroma sposobnost se pri človeku nahaja v duši, ki je božanski in umni del njega samega – dobro je torej posebna *areté*, vrlina človeške duše (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Sokrat se pri tem sprašuje, ali se je te vrline mogoče naučiti. S tem vzpostavi kot problem vrlino in, posledično, etiko, vendar ne kot filozofsko disciplino, ampak kot najnujnejše vprašanje človeškosti (Vorländer 1977). Eno njegovih osrednjih spoznanj, bolje rečeno tez, je v njegovem sokratskem optimizmu, da namreč nihče ne ravna namenoma slabo, saj vendar ne bo ravnal zoper lastno spoznanje o tem, kaj je prav, če pa zares ravna narobe, potem je imel pravo spoznanje le na videz in je bilo nepopolno ali nejasno (Vorländer 1977). Po Sokratu je vrlina striktno intelektualne narave, je védenje o tem, kaj je dobro, in ko to vemo, bomo ravnali tako, kot je prav (Audi 1995). Sokrat je uveljavil temeljno etično misel, da sta krivičnost in malopridnost najhujše »hudo«, medtem ko je najvišje dobro »moralno dobro« (Stres 1999). Kot pravi, je krivico bolje doživljati, kot pa povzročati (Audi 1995). Dobrost je osrednji kriterij, tako v smislu, da ugotovimo, kaj človek mora delati, k čemu mora stremeti, kot tudi v smislu pojasnila. Sokrat torej predpostavlja, da je človek po naravi dober. Če ni, če dela slabo ali zlo, gre to pripisati predvsem dejstvu, da se je zmotil, in ne, da je zločinec (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Sokrat tudi narekuje, da je zakonu treba slediti brezpogojno, kar je navsezadnje dokazal s svojim poslednjim ravnanjem, ko je bil krivično obsojen na smrt, a se je kljub možnosti pobega odločil za spoštovanje zakonite obsodbe, četudi je bila krivična. Te obsodbe ni vzel kot zlo, ampak kot naključnost in kot zakonito dejstvo in tako do zadnjega vztrajal pri pojmovanju človeka kot dobrega po naravi (Vorländer 1977). Prav na tej točki brezpogojnosti je nujno poudariti temeljnost Sokratove teze, ki jo kasneje vidimo pri novoveškemu etiku Immanuelu Kantu in njegovem kategoričnem imperativu. S tema dvema filozofoma, pa tudi Aristotelom in drugimi etiki, najbolj pojasnimo ter utemeljimo tisto, kar skušamo prikazati pri podlagah etike socialnega dela. Izvirajo iz temeljnih človekovih pravic, v tem primeru iz najvišje ideje dobrega. Kategoričnost pri Kantu oziroma brezpogojnost pri Sokratu sta podlaga za tisto, kar pri ureditvah in zakonodajah

utemeljujemo pod pojmom kriterijev, ki so znani in morajo biti sporočeni vnaprej, saj so obče veljavni in trajni.

Sokrat je sicer trdil, da ljudje niso narejeni po vnaprej izdelanem kalupu, ampak jih je treba z obujanjem razuma vzgajati (Vorländer 1977). Od tod razumevanje njegove filozofije kot majevtike (babiške veščine) ali metode razgovora, dialoga z ljudmi, preko katerih je ljudi kot pomočnik vodil k uvidu pravega spoznanja, ki ju mora vsak najti znotraj sebe in mu ne more biti dano od zunaj, to spoznanje pa je bilo neposredno povezano s pravičnim načinom življenja (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Sokratova mati je bila babica. Majevtike kot babiške veščine se je naučil pri njenem delu. Pri tem nam na misel pride Sofoklesov *Kralj Ojdip*, njegova zgodba sina, ki v pretepu po spletu nesrečnih okoliščin ubije svojega očeta, ki kot taka na koncu pristane v evropski filozofski in psihoanalitski tradiciji zaradi Ojdipovega kompleksa. Ta v morali na koncu simbolizira podreditev zakonu in, poenostavljeno povedano, odpoved muhavosti lastnega užitka. To je sicer druga tema, ki je tu ne bomo obravnavali, izpostavi pa pojme, kot so zakon, vzgoja, socialni odnosi, pravilnost, dobrot in pravilno oblikovana osebnost. Na podobne učinke moralnosti kot približevanja končnemu smotru in odličnosti v *Nikomahovi etiki* govori tudi Aristotel. Tako kot je težaven porod otroka in kasneje njegova vzgoja, je težavno in naporno spoznavanje in oblikovanje razuma v smeri dobrega kot končnega spoznanja. Majevtika, kot jo je popisal in razumel Sokrat, v prenesenem pomenu zato pomeni tudi veččino porajanja samega sebe.

2.1.2. Platon

Nadaljujemo s Sokratovim učencem Platonom in njegovo utemeljitvijo etike, ki izhaja iz naukov svojega učitelja, vendar jim doda svojo teorijo idej, ki v Platonovi filozofiji igrajo osrednjo vlogo. Najvišja ideja je po Platonu »ideja dobrega«, ta pa sovpada z bogom. Platon si je zastavil vprašanja, kako je mogoče npravnost utemeljiti, na čem temelji ter kaj zagotavlja njeno resničnost in brezpogojno veljavnost. Odgovor je v vrnitvi k najvišji med vsemi idejami, »ideji dobrega«, ki je cilj najvišjega spoznanja, »sonce v kraljestvu idej« (Vorländer 1977). Ob vprašanju o ideji dobrega gre hkrati za temeljni princip praktičnega delovanja za pravičnost (*δικαιοσύνη, dikaiosyne*), ki je v tem, da vsak opravi svojo dolžnost in s tem omogoča red v celoti (Vorländer 1977). Pravičnost je najvišja in najbolj obča vrlina in združuje ter obvladuje še ostale tri »kardinalne vrline« – razsodnost oziroma

modrost, hrabrost in preudarnost oziroma zmernost, ki izhajajo iz treh delov duše, kot jo deli Platon: uma, poguma in poželenja (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Platonova etika ostro zavrača ugodje kot npravstveno opredelitev. Pri Platonu se etika dopolni v nauku o državi, saj se npravno življenje lahko uresniči samo v državi kot velikem posnetku človeka (Vorländer 1977). Pri Platonu je bistvo moralnega ukaza to, da govori od znotraj in ne od zunaj, se pravi, da mora človek ravnati iz lastnega uvidenja kaj je prav in kaj ni (Stres 1999).

2.1.3. Aristotel

Za pomembnega, če ne najpomembnejšega v grški klasični filozofiji in za razumevanje etike, kot smo poudarili na primeru *Nikomahove etike*, velja Aristotel (4. stol. pr. nš.). Aristotel, kot Platonov učenec, tudi izhaja iz svojega učitelja, vendar opusti njegovo vprašanje o ideji dobrega kot nečesa npravnega po sebi. Njegova etika ne meri več na spoznanje enega samega večnega ideala, ampak na spoznanje človeku dosegljivega dobrega (*praktón agathón*), ki je različno glede na spol, stan in poklic (Vorländer 1977). Ni dovolj, da vemo za vrlino, ampak jo moramo uporabiti, da postanemo dobri, boljši. Srečnost pa je najvišje dobro, ki si ga ljudje želijo zaradi njega samega in je torej najvišji smoter. Najpopolnejši je torej tisti smoter, ki ga želimo doseči zaradi njega samega in nam ni le sredstvo za dosego nekega drugega smotra (Aristoteles 1994). Na treh življenjskih ravneh omikani in izobraženi ljudje izberejo tretjo, ta pa je čast. Prva in nevredna raven je ideal uživanja, druga je v službi skupnosti, tretja je v razglabljanju (Aristoteles 1994). Toda vrlina sama po sebi ni in ne more biti končni smoter, kajti k temu je treba prišteti tudi dejavnost in prizadevnost, ki nas do tja pripelje (Aristoteles 1994). Pri tem Aristotel postavi zelo podobno maksimo, kakršno smo kot najpomembnejšo omenili pri Sokratu in Kantu: najvišje dobro je končni smoter, če je več končnih smotrov, iščemo tistega, ki je zadnji in najpomembnejši. V primerjavi s smotrom, pravi, »ki nam je le sredstvo za dosego nekega drugega smotra, je popolnejši tisti smoter, ki ga želimo doseči zavoljo njega samega; /.../ Skratka: kot končen in popoln označujemo tisti smoter, ki ga izberemo vedno le zavoljo njega samega in nikdar ne zavoljo česa drugega.« (Aristoteles 1994: 57).

Srečnosti Aristotel sicer ne vidi v čutnem užitku ali bogastvu in podobnih zunanjih dobrinah, ampak v »umni in vrli dejavnosti duše« (Vorländer 1977: 131). Temeljno človeško hotenje je teženje človeške narave k ustrezni popolnosti, kar predstavlja srečnost,

saj je človek, ki je na vrhuncu svoje popolnosti, nujno tudi srečen (Stres 1999). Srečnosti ni brez vrline oziroma kreposti, temeljna moralna krepost po Aristotelu je pravičnost (Stres 1999). Aristotel loči med dianoetičnimi in etičnimi vrlinami. Dianoetične ali razumske vrline so v čisti dejavnosti uma samega in izhajajo iz pravilne drža razuma (*διάνοια*, *dianoia*) v delovanju, za etično delovanje pa je odločilna presodnost (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Etične vrline so dane že vnaprej in so posredovane prek obstoječe ureditve v družbi, njihova veljavnost izhaja iz izročila in splošnega soglasja (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Vsebinsko je etična vrлина določena kot sredina med dvema skrajnostma, ki sta sicer napačni – npr. radodarnost je sredina med razsipnostjo in skopostjo (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Kot pogoj prej omenjene srečnosti pri Aristotelu spada tudi življenje z drugimi v državi, saj je človek naravno nagnjen k življenju v skupnosti, država pa npravstveno izpopolnjuje državljane in obstaja zavljo srečnega in dobrega življenja – šele v državi se lahko posameznikova vrлина razvije do popolnosti (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Kot vrolino ali tesen približek vrline Aristotel v *Nikomahovi etiki* omenja tudi prijateljstvo, s katerim se v nadaljevanju naveže na delovanje skupnosti oziroma države. Najbolj pristno je prijateljstvo med dobrimi, ob tem pa navede izrek: »prijateljstvo je enakost« (Aristoteles 1994: 251). Kjer obstaja skupnost, pravi, tam obstaja tudi neka pravičnost in neka oblika prijateljstva, saj je prav skupnost pogoj prijateljstva (Aristoteles 1994). Državna skupnost je verjetno nastala na podlagi nekih skupnih interesov, kar jo ohranja, pa je to, da ne teži le k trenutni koristi, ampak h koristi za celo življenje (Aristoteles 1994). Kot še pravi, vsako prijateljstvo temelji na nekem sožitju, sožitje med državljani pa na dogovoru (Aristoteles 1994).

Če povzamemo, se bistvo moralne vrednote ali skupin vrednot postavlja v razmerje do končnega cilja, ta pa je v dobrosti, ki je utemeljena sama v sebi, sama zase in sama iz sebe. Zakaj je to tako, sicer ni predmet našega preučevanja, temveč bolj filozofskega razglabljanja, zato pa ima to dejstvo v praktični etiki normo dejstva, iz katerega izpeljemo obče veljavnost, v naprej znane in jasne postopke, splošnost, posledično enakopravnost. Slednja je eden pomembnejših vidikov moderne družbe, ki je zavezana vladavini prava. V pojmu enakopravnost so vsebovani vsi odenki modernega pojmovanja morale oziroma etike, kot bomo videli kasneje. Tako pri starejših pojmovanjih kot tudi v modernem pa je neposredno merilo moralnosti pravičen razum, v skladu s katerim mora človek ravnati in se razumno duševno udejevtvovati (Stres 1999). Ob tem si razum in vest ne nasprotujeta – vest ni iracionalno občutje, ampak umna zavest o tem, da je treba storiti dobro, ter o tem, kaj je

to dobro, ki ga je treba storiti (Stres 1999). Človekovo delovanje temelji na odločitvi, v tem pa se Aristotelova etika razlikuje od teoretične filozofije, ki je naravnana na nespremenljivo (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997).

Aristotel etiko označi kot področje politične znanosti, to pa utemelji s tem, da so »zakonodajalci tisti, ki skušajo z ustavo in zakoni ljudi narediti boljše, jih odvrčati od napak in slabosti in jih usmerjati k vrlini in kreposti« (Gantar v Aristoteles 1994: 20).

2.1.4. Stoiki

Ker smo izpeljali, da se moralno ravnanje vzpostavlja na umnem ravnanju oziroma na razumnosti, velja izpeljati še pristop stoicizma k etiki, ki išče bistvo v svobodnem življenju v skladu z naravo in razumom skupaj. Stoiška etika temelji na načelu, da je dobra le vrlina, slaba pa le pregrešnost oziroma moralna pokvarjenost (Audi 1995). Stoiška etika je tako utemeljena z najbolj prvobitnim človeškim gonom, gonom po samoohranitvi, iz katerega tudi izvira človekova volja, da bi udeležanjal svojo naravo kot umno bitje. Smoter, ki človeku doprinese notranje zadovoljstvo je živeti v soglasju sam s sabo (*homologouménos*), samemu sebi zvesto ter v skladu z naravo (*tei phýsei*), kar vodi k srečnosti (Vorländer 1977). Odločitev za življenje v skladu z naravo izvira iz svobodne izbire in ustreza prvobitnemu, v nas živečemu naravnemu gonu, ki se ne more motiti (Vorländer 1977). Resnični stoik je državljan sveta, v vseh ljudeh živi čisto isti um, zato je mogoč samo en zakon, eno pravo, ena država (Vorländer 1977). Stoično pojmovanje stvarnosti je materialistično (vse, kar obstaja, je materija), in treba je živeti v skladu z razumom, ki vodi naravo (Stres 1999). Dobro življenje je tisto, ki se ujema z umom, najvišja umna instanca pa je bog (Zeus) (Stres 1999). Velik poudarek stoičnega moralnega nazora je torej v razumu, kar pomeni, da je izvir nemorale zmota (Stres 1999). Umnost je vodilo človekovega ravnanja. Stoiki stvari delijo na dobre, slabe in ravnodušne (*adiáphora*) – dobre predstavljajo vrline, slabe njihovo nasprotje, ravnodušne pa vse ostale, ki ne prispevajo k sreči (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Podobno velja za dejanja. Za srečo je odločilna vrlina, ki je kot spoznanje učljiva in neizgubljiva (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997).

2.1.5. Komentar

Da bi razjasnili, zakaj se izbrane teorije zdijo pomembne za socialno delo in izoblikovanje načel znotraj poklica, bomo na kratko povzeli bistvene misli, ki se odražajo tudi v današnjem socialnem delu. Tako Sokrat in Platon kot tudi Aristotel so kot najvišjo etično vrednoto in temeljno moralno krepost postavili pravičnost. Pravičnost je ideal, ki se ga družba trudi kategorizirati še danes in še vedno predstavlja izziv. Kar pod pojmi etike razumemo danes, je plod novoveškega pojmovanja subjekta, človeka kot individualnega in kot družbenega bitja, zato je pomembno pokazati na skupna izhodišča staroveškega in novoveškega nazora etike oziroma morale.

Aristotel v drugem poglavju *Nikomahove etike* postavi normo, da razpravljanje, v tem primeru razpravljanje o etičnosti, ne sme biti enako kot druge razprave, ne sme biti le teoretično. Ne razpravlja se namreč zato, da bi ugotovili, kaj je vrlina, ampak, da bi postali dobri, sicer od razprave ne bi imeli nobene koristi (Aristoteles 1994). To se po duhu sklada z razliko med Kantovo delitvijo na praktične in teoretične znanosti, kar na koncu daje normo našemu praktičnemu ravnanju. Prehod iz starega v srednji in potem v novi vek zaznamuje prehod iz predmodernega v moderno pojmovanje družbe. Pri tem bomo zaobšli srednji vek, saj je v času fevdalne ureditve in skorajda tisoč let stabilne družbene ureditve moralno ravnanje določala krščanska vera in njen moralni nauk, v katerem je dobrodelnost vgrajena v ideološki sistem celotne verovanjske zgradbe. Na teoretični ravni pa je Aristotelov nauk pronical po njegovem občudovalcu, sicer pa cerkvenem očetu Tomažu Akvinskem (1225–1274).

Pomembna je tudi razlika med staroveškim novoveškim pojmovanjem države. V Stari Grčiji pri klasičnih filozofih je polis mešanica upravne in duhovne organizacije življenja, sam polis pa je relativno majhna enota, na primer v veličini mesta, danes morda v obsegu ene večje krajevne skupnosti ali vasi. V novem veku, zlasti po francoski revoluciji (1789), in po pomladi evropskih narodov (1848), ko že govorimo o nacionalnih državah, pa so se države zaokrožale po jezikovnih obsegih, naravnih mejah, etničnih skupinah in podobno. Najpomembnejše pri moderni državi je, da gre za najpomembnejšo politično organizacijo vseh časov (Stres 1996). Grška polis ni bila niti moderna država niti moderna družba, toda etične dileme so bile iste, čeprav obravnavane na različne načine. Srednjeveške države so bile povečini samostojne kneževine, fevdalna gospostva, vezane v ohlapne oblike države, na vrhu katerih so bili kralji ali cesarji (Stres 1996). Današnjo državo poznamo od začetka

16. stoletja, za utemeljitelja sodobne države velja Niccollo Machiavelli (1469–1527), ime države (*stato*), je prvi postavil on, izraz pa je utemeljen v latinskem izrazu »status« (stanju, v katerem je nekdo glede na imetje) (Stres 1996). Za moderno državo je bistvenega pomena poudariti, da je umetno narejena družbena tvorba in je ne moremo pojmovati kot naravne danosti, lahko pa pred njo postavimo etične zahteve. Gre za kulturno oziroma civilizacijsko stvaritev (Stres 1996). Temu ustrezne so tudi etične predpostavke: zgrajene so namreč na spoznanju o človeku kot avtonomnem bitju. Aristotel je zato državi pripisal etični cilj. V etičnosti je, kot rečeno, zadnji cilj države, družbe in posameznika. Srečno življenje predpostavlja krepost, ta pa v državi predpostavlja obče veljavnost cilja, pomembno pa je tudi to, da ga državljani sprejemajo svobodno.

V novem veku človekova svoboda igra najpomembnejšo možno vlogo. Vse revolucije, predvsem francoska, so se zgodile v imenu človekove svobode, njej pa je sledil tudi pojem človekovih pravic. Posameznik je v novoveški državi dobil pravico in dolžnost biti državljan, v državi je imel (in še ima) možnosti, ki jih dotlej sploh ni poznal. Čeprav nekateri liberalni teoretiki države menijo, da bi država v življenju državljana smela imeti kar najmanjšo vlogo, vse drugo pa bi moralo pripadati civilni družbi, se mnogi, na primer Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), zavzemajo za to, da si država mora naložiti etična izhodišča in da mora svoje politike usmerjati v to smer.

Preden se podamo v moderno pojmovanje etike v filozofiji, ki je posredno vplivala na družbe in države, moramo torej poudariti velik pomen moderne države kot institucije, njeno razliko do grške polis, dejstvo, da gre za umetno nustvarjeno in dogovorjeno družbeno tvorbo, posebej pa se zdi potrebno poudariti smer, ki je v razvoju modernih družb vodila do *Splošne deklaracije človekovih pravic*, ki je bila v združenih narodih sprejeta 1948 in ki jo bomo obravnavali v posebnem poglavju.

2.2. Novoveško pojmovanje etike

Moderna pojmovanja etike se od starodobnih razlikujejo v marsičem, bistveno razliko pa lahko vidimo v pojmovanju narave moralnih vrednot. Naravo ter pomen morale vidijo v dveh različnih oblikah, in sicer starodobne etike, natančneje starogrške, kot bistveno pojmujejo »dobro«, moderne etike pa dajejo prednost »pravilnemu« (Larmore 1996). Moderne etike se torej osredotočajo na »pravilno«, etična vrednota pa se kaže kot nekaj, kar je zavezujoče in obvezno in ni pogojeno s posameznikovimi željami (Larmore 1996).

Med najpomembnejše mislece in filozofe razsvetljenstva, ki so se ukvarjali z etiko, vsekakor lahko uvrstimo Immanuela Kanta z njegovim kategoričnim imperativom, ki narekuje etično delovanje ne glede na korist ali drug podoben kontekst. Preden pa se Kantove teorije lotimo podrobneje, moramo omeniti še nekaj drugih teorij, ki so pomembne za razmišljanje o novoveški etiki. Omenili bomo razmišljanja Hobbesa, Locka, Nietzscheja, Sartra, Levinasa in nazadnje Kanta.

2.2.1. Hobbes

Angleški filozof Hobbes najbolj slovi po svojem delu *Leviathan*. Po Hobbsu je najvišja človekova vrednota lastna samoohranitev, zato vsak posameznik ravna egoistično (Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1991). Hobbes šteje moralnost kot nekaj, kar zadeva značajske poteze in navade – le navade, ki so razumsko dobre in bi jih moral »slaviti« razum vsakega človeka, so lahko moralne vrline oziroma kreposti (Audi 1995). Takšna moralnost je torej determinirana z razumom, razum pa ima za cilj prej omenjeno lastno samoohranitev, iz tega pa je izpeljano, da ima takšen cilj tudi moralnost (Audi 1995). Za samoohranitev in ohranitev vseh pa sta potrebna mir in stabilna družba – moralna so torej dejanja in navade, ki vodijo do miru (Audi 1995). V naravnem stanju so vsi ljudje enaki, kar pomeni, da ima vsak pravico imeti vse in storiti, kar hoče, pri tem pa lahko uporablja svoje zmožnosti in koristi vsa sredstva za svojo ohranitev (Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1991). To vodi v Hobbesovo znamenito izjavo, da je bilo človekovo naravno stanje, preden je vstopil v državo, vojna, in sicer vojna vseh proti vsem (*bellum omnium contra omnes*). Ljudje, kolikor so racionalna bitja, želijo živeti v miru in varnosti, da pa bi tako lahko živeli, se morajo združiti v skupnosti (države), ki bi lahko preprečile potencialne napade drugih skupin (Audi 1995). Znotraj držav je potrebno vzpostaviti oblast, ki bo imela moč napisati in vsiliti zakone in na ta način zagotovila varnost in mir, ljudje pa bi morali te zakone brez izjem spoštovati in se jih držati (Audi 1995). Od tod tudi Hobbesov moralni in pravni pozitivizem, ki izhaja iz mišljenja, da »zakona ne dela resnica, temveč avtoriteta« (Stres 1999). Zakone postavljamo in ne odkrivamo, kakor resnico, postavlja pa jih avtoriteta. Dobrost ali slabost moralnega dejanja se sodi glede na njegovo skladnost s pozitivno zapovedjo. Postavljene zakone je treba upoštevati: ne zato, ker bi bili utemeljeni, ampak zato, ker jih je postavila avtoriteta (Stres 1999). Hobbesovo nagnjenost k razumu lahko delno povežemo s starogrško stoiško etiko, ki je prav tako kot temelj etike

opredelila nagon po samoohranitvi in temu primerno življenje v skladu z naravo in razumom.

2.2.2. Locke

Locke, angleški empiristični filozof, se je v svoji filozofiji ukvarjal z vprašanji o izvoru, zanesljivosti in obsegu človeškega védenja, želel je raziskati »meje med mnenjem in védenjem« (Vorländer 1970: 161). Ideje, kot pravi, ne morejo biti prirojene, ampak so nujno pridobljene (Vorländer 1970). Tu je najbolj očitno nasprotje s Platonovim naukom o idejah, ki pravi, da so ideje povsem ločene od našega izkustva in neodvisne od našega zaznavanja, saj se duša le spominja podobnosti predmetov z idejami, ki jih je videla že pred rojstvom. Srečnost je, kot pravi Locke, ključno odvisna od zdravega uma in zdravega telesa. Zelo redko se zgodi, da je nekdo že rojen kot tako močna oseba, da ne potrebuje usmeritve in pomoči drugega, sicer pa je znanje, ki ga prejmemo kot otroci, to, kar odločilno vpliva na naše spretnosti pri določanju ciljev in smotrov, ki bodo vodili do srečnosti – ob rojstvu je razum namreč kot nepopisan list papirja ali »tabula rasa« (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Podobno je človeški um kot nepopisan list videl tudi Aristotel. Temelj vseh kreposti pa je sposobnost človeka, da se upre svojim željam in nagnjenjem ter sledi razumu, četudi bi ga želja usmerjala drugam (Audi 1995). To lahko naredimo predvsem tako, da se upremo trenutno prisotnim užitek in počakamo z ravnanjem, dokler razumsko ne ugotovimo pravih vrednosti želenih stvari. Locke navaja, da med znanjem in verovanjem obstaja bistvena razlika – da znanje tipično spremlja vera, verovanje, ni pa z verovanjem določeno, saj je verovanje v nasprotju z znanjem sprejemanje nekih trditev kot resničnih (Audi 1995). Od tu izpelje misel, da moramo naša verovanja regulirati in obvladovati, da ne bodo v napoto našim pravih ravnanjem, saj se je človek dolžan kar se da potruditi, da bi v življenju delal prav (Audi 1995).

2.2.3. Nietzsche

Pri govoru o moderni etiki je treba omeniti misli nemškega filozofa Nietzscheja, ki je najbolj poznan po mišljenju, da je Bog mrtev, ob tem pa je kritiziral obstoječo moralo in vrednote. Nietzschejevo etično teorijo uvrščamo med vitalistične etične teorije, ki so posebna zvrst bioloških etik. Vitalizem je sicer pogled, da življenja ni mogoče skrčiti na fizikalne in kemične procese, v moralni filozofiji pa določa moralo kot pojav, ki ga je v

svojem razvoju in za potrebe tega razvoja povzročilo življenje samo (Stres 1999). Vitalistično pojmovanje etike se navezuje na evolucionizem, poleg Darwinovega razvojnega nauka pa vsebuje še utilitaristično in hedonistično enačenje dobrega z ugodjem in zlega z bolečino (Stres 1999). Interpretacije življenja in sveta Nietzsche ohranja znotraj meja svojega koncepta »volje do moči«. Zavrača vsako moralno oziroma etično vrednotenje, ki gre na škodo volje do moči, saj s tem konceptom povezuje vse svoje interpretacije življenja in sveta (Audi 1995). Moralnost vidi kot interpretacijo (Poole 1991). Volja do moči po njegovem pomeni, da si vsak človek želi prevlade nad drugimi, ne glede na to, ali se tega zaveda ali ne, ta želja pa je glavno gonilo do napredka. Nietzscheju je torej izhodiščna danost volja do moči, saj pravi da v življenju ni ničesar, »kar bi imelo kako vrednost, razen stopnje moči – ob hkratni predpostavki, da je življenje samo volja do moči« (Stres 1999: 130). Nietzsche je vztrajal pri tem, da je morale treba gledati skozi perspektivo življenja, pri tem pa je bil prepričan, da so večinoma v nasprotju z okrepitevijo, obogatitvijo življenja, saj zrcalijo »preveč« človeške potrebe, šibkosti in strahove manj privilegiranih skupin ljudi (Audi 1995). Razlikoval je morale gospodarjev in morale sužnjev, pri čemer je bila njegova ugotovitev ta, da v modernem svetu prevladujejo slednje (Audi 1995). Moralne kreposti, kot so pravičnost, solidarnost, po njegovem mnenju izražajo slabost in šibko življenjsko moč tistih, ki po njih živijo. Morala je posledica šibke moči in je bolezen, izmislili pa so si jo šibki in dekadentni, da bi opravičili svojo nezmožnost – ti šibki in dekadentni želijo iz svoje nevoščljivosti do močnih slednjim vsiliti svojo slabost kot moralni ideal in tako onemogočiti oziroma otežiti njihovo zdravo ravnanje. Šibki in boleznivi, pravi, so največja nevarnost in živi očitek, svarilo močnejšim, saj postavljajo pod vprašaj njihovo zaupanje v življenje, v človeka, vase (Stres 1999). Dobro je vse, kar v človeku krepi občutek moči, voljo do moči in moč samo (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Nietzschejev »Nadčlovek« je popolnoma osvobojen od tradicionalnih vrednot, njegovo delovanje pa usmerja zemeljsko merilo stremljenja po sili, vitalnosti in moči (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997).

2.2.4. Sartre

Za moderno pojmovanje etike je pomembno tudi razmišljanje francoskega eksistencialističnega filozofa Sartra, ki je znan po svoji ideji, da smo ljudje obsojeni na svobodo. Sartre v svojem delu *Bit in nič* opredeli dve ravni stvarnosti, ki se porajata znotraj zavednega izkustva: bit na sebi (*en soi*) ali »raven pozitivno dane stvarnosti« in bit za sebe

(*pour soi*) ali »raven negativne zavesti« (Stres 1999). Objekt izkustva obstaja na sebi, kot nekaj samostojnega, brez začetka in konca, namena ali pomena, in obstaja neodvisno od zavesti, bit za sebe pa je določena z zavestjo, zavest pa je vedno zavedanje »nečesa« in je definirana v povezavi z nečim drugim, torej obstaja kot »bivanje zase« (Audi 1995). Človekova zavest (*pour soi*) in svoboda je v tem, da zanika danost – nima narave in bistva, ki bi ga določalo v tem, kaj naj bo (Stres 1999). Pri človekovem delovanju Sartre poudarja vlogo smotra ali cilja, zaradi katerega človek dela, cilj in odločitev zanj pa mora biti svobodna (Stres 1999). Človek svobodno izbira vrednote, hkrati pa jih tudi ustvarja, pri čemer je svoboda edini izvir vrednot. Sartre trdi, da Boga ni, posledično pa je človek absolutno svoboden, saj ni nikogar, od kogar bi moral sprejemati vrednote – če pa bi Bog obstajal, človek ne bi bil več svoboden (Stres 1999).

2.2.5. Levinas

Francoski filozof 20. stoletja, Levinas, pojmuje etiko kot »prvo filozofijo«, kot odnos do Drugega (*human other*), ki se kaže v neskončni odgovornosti, ki je ni mogoče izbrati ali zanikati (Audi 1995). Skozi Drugega spoznam vse ljudi, v tej izkušnji pa se nahaja izvor enakosti in človekovih pravic (Audi 1995). Levinas torej vidi izvir moralne zavesti v skrbi do drugega, pri čemer moralni klic prihaja od zunaj, od Drugega in od Onega, torej Boga, saj se človekova moralna zavezanost kaže v taki brezpogojnosti, da je jasen njen transcendentni izvir (Stres 1999). Človek je svoji moralni zavezanosti podrejen, kar Levinas poimenuje »trpnost« – trpna subjektivnost, saj je človek subjekt, vendar je njegova subjektivnost zavezana moralnosti (Stres 1999). Ta trpnost dobi konkretno obliko v odgovornosti za druge ljudi (Stres 1999). Moralnost je »osredinjenje v smeri drugega in v tem smislu 'trpnost', ker je zavezanost in obremenjenost z odgovornostjo« (Stres 1999: 216). Drugi nas kliče k odgovornosti in po Levinasu sem jaz vedno bolj odgovoren od Drugega in zanj prevzemam odgovornost, ne zaradi kakršne koli krivde, ampak zato, ker sem »odgovoren z vso odgovornostjo« (Grošelj 2014: 253).

2.2.6. Kant

Najpomembnejši moderni filozof, ki se je ukvarjal z etiko, je zagotovo Immanuel Kant. Kant je svojo moralno filozofijo razvil na podlagi avtoritete razuma, ki temelji na načelu spoštovanja soljudi (Banks 2012). Svoboda je pogoj moralnosti, le svobodno dejanje je

lahko moralno, saj je svoboda *ratio essendi* moralnega zakona (Vorländer 1970). Človekov um ima sposobnost prepoznati tisto, kar je absolutno, in to razločevati od relativnega in nezadostnega, kar pomeni, da zna moralna pravila dojeti kot absolutna, torej nujna, splošna in brezpogojna (Stres 1999). To nujnost, splošnost in brezpogojnost Kant opredeli kot kategoričnost, njeno nasprotje pa je pogojnost ali hipotetičnost (Vorländer 1970). Kategorični imperativ uveljavlja zakon formalno in absolutno, v najsplošnejši formulaciji se glasi: »Deluj tako, da bi maksima tvojega delovanja vselej lahko veljala kot načelo splošne zakonodaje« (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997: 143). Kategorični imperativ je torej načelo uma, um pa je avtonomen, se pravi samozakonodajen, in se v dolžnosti podreja lastni zakonodaji (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Kategoričnost pomeni brezpogojnost in vsak resnični moralni ukaz je nujno kategoričen, torej notranje nujen in brezpogojen, kajti moralnost je obvezna in ni odvisna od nobenega pogoja. Moralne norme in pravila so upravičena iz samih sebe, kar avtomatično pomeni, da ne morejo biti pogojena s subjektivnimi koristmi ali interesi, izpolniti jih je treba iz dolžnosti in ne le iz »nagnjenja do skladnosti z dolžnostjo«, saj je ravnanje iz dolžnosti že samo po sebi smoter (Vorländer 1970: 285). Nravno kvaliteto nekemu dejanju daje le umu primerna kakovost volje (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Moralni zakoni izvirajo iz uma, dolžnost pa sili človekovo voljo in delovanje k njihovem spoštovanju (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Dobra volja ni čutno pogojena, njeno gonilo je upoštevanje zakona in je torej odvisna od moralnih zakonov (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997). Po drugi formulaciji kategoričnega imperativa mora človek delovati tako, da bo človeštvo vselej uporabil kot cilj in ne kot sredstvo (Burkard, Kunzmann, Wiedmann 1997).

Kant je eden izmed kritikov evdajmonističnega pojmovanja morale. Moralnega dejanja, kot pravi, ne more ukazovati njegova funkcionalnost, koristnost, ki bi uspela zanimati subjekt, prav tako ga ne more ukazovati interes ali iskanje osebne sreče (Stres 1999). Moralni ukazi so torej zapovedi ali zakoni, ki ukazujejo nekaj, kar je neposredno prav samo po sebi in ne služi nobenemu drugemu cilju. Moralna vrednota je poleg svoje kategoričnosti tudi obče veljavna, univerzalna, torej velja za vse, in vsakdo bi moral v podobnih okoliščinah početi tako (Stres 1999). Človek pravega moralnega ukaza ne jemlje kot veljavnega le zanj, ampak za vsakega človeka. Kot primer si tu lahko predstavljamo moralni ukaz, da ne smemo ubijati. Velja torej za vse ljudi, saj je za vsakega človeka v katerem koli danem trenutku narobe, da ubije sočloveka. Za moralni ukaz pri Kantu velja, da mora človek delovati po takšni maksimi, ki bi jo želel kot, in bi lahko postala,

univerzalni zakon (Banks 2012). Edino dobro ravnanje je tisto, ki je narejeno zaradi dolžnosti in ne zaradi nagiba ali težnje. Moralno dejanje ni moralno zgolj po naključju, vendar ga človek hoče, ker je moralno dobro, to pa se zgodi, ko hoče ravnati tako, da bo prav za vse, in je izvršeno iz spoštovanja do obče veljavnega zakona (Stres 1999). Bistvo moralnosti se po Kantu ne nahaja v vsebini dejanja, ampak v njegovi formi, liku obče veljavne dolžnosti, zato lahko Kantovo moralno filozofijo imenujemo tudi formalizem (Stres 1999). Po Kantu je torej dejanje moralno dobro, ko gre za dolžnost, ki zavezuje vse ljudi. Značilnost Kantove moralne filozofije je tudi ta, da moralni zakon ne izhaja iz zunanje avtoritete, ampak ga človeku narekuje njegov um, kar pomeni, da odklanja moralni pozitivizem (Stres 1999). Kant moralnost pogojuje z zvestobo zahtevam svojega praktičnega uma, le človek, ki se tem zahtevam podreja in je posledično moralen, pa lahko ostane svoboden (Stres 1999). Človek mora moralno živeti zato, ker je zvest svoji umnosti, in ne zaradi strahu ali pričakovanja nagrade (Vorländer 1970). Moralnost v človeku obvladuje tudi njegove strasti in želje, kar pomeni, da je le-te ne pogojujejo. Kantova moralna teorija je najpomembnejša utemeljitev etike brez Boga.

2.2.7. Komentar

Za razliko od starogrških filozofov novodobni bolj kot »dôbrost« opevajo »pravilno«, ki je obvezno, zavezujoče. To pomeni, da je treba na nek način delovati zato, ker je tako pravilno, in ne, ker si to želimo ali bi imeli od tega neko korist. V tem, da moralnost ni povezana s koristjo, so novoveške teorije sicer podobne starogrškim. Nietzsche nekoliko drugače kot preostali novoveški filozofi moralnost in etičnost povezuje z voljo do moči, ki jo tudi najvišje ceni. Človek si želi nadvlade nad drugimi, pa naj bo to zavestno ali ne. Tudi Hobbes meni, da ljudje ravnamo egoistično, vendar je njegova teorija milejša. Po njegovem mnenju so moralna dejanja tista, ki vodijo do miru, kar pa že precej bolj odraža današnjo miselnost. Tudi njegove misli se vrtijo okrog države, ki bi poskrbela za red in ljudem zagotavljala varnost in mir, znotraj nje pa bi bilo treba vzpostaviti oblast, da bi napisala zakone, te pa bi bilo treba spoštovati in upoštevati brez izjem. Ideja o redu, varnosti in miru je nadvse smiselna, vendar istočasno obstaja tudi zanka, da bi bila takšna oblast avtokratska in bi red, varnost in mir zagotavljala na račun človekovih pravic. Sartre je na drugi strani predpostavljaj obsojenost ljudi na svobodo. Po njegovem mnenju vsak človek svobodno izbira vrednote, ker pa Bog ne obstaja, človek vrednote tudi ustvarja. Kot najpomembnejše misli Locka lahko povzamemo to, da je največja krepost človeka, da se

lahko upre svojim željam in nagnjenjem ter na račun užitka sledi razumu in se po najboljših močeh potruzi, da bi delal prav. Levinas to še nekoliko nadgradi in poudari neskončno odgovornost do drugega, ki se ji ni mogoče izmakniti. Skrb do drugega vidi kot izvir moralne zavesti. Najpomembnejši pa je vsekakor Kantov prispevek, ki bazira na spoštovanju soljudi in njegovem znamenitem kategoričnem imperativu. Po Kantu je moralno lahko le svobodno dejanje, kajti če ni svobodno, ni moralno. Moralna pravila so nujna, splošna in brezpogojna, vsak pa bi moral delovati tako, da bi lahko maksima njegovega delovanja veljala kot zakonodajno načelo, torej kot najvišji vzor. Moralnost je obvezna in neodvisna od drugih pogojev, saj je ravnanje iz dolžnosti smoter že samo po sebi. Moralna dejanja torej niso vezana na korist ali funkcionalnost, ampak so zapovedi, zakoni, ki jih upoštevamo, ker je to neposredno prav. Moralni ukaz je enako veljaven za vse. Kant zagovarja tezo, da moralni zakon ne izhaja (in ne more izhajati) iz zunanje avtoritete, ampak iz človeka samega – moralno živi zato, ker je zvest svoji umnosti.

Pravičnost, o kateri govorijo že starogrški filozofi, se v novoveškem pojmovanju vrača v formalnem kontekstu. Če sledimo Kantovi formalni etiki kot filozofiji, že lahko zaznamo elemente pojmovanja, da je forma nekega zakona ali pravila hkrati tudi že vsebina tega zakona ali pravila. Od tu do liberalnega oziroma sodobnega liberalističnega pojmovanja pravičnosti kot proceduralne pravičnosti, kot jo razlaga Rawls, je samo en korak. Ideja pravičnosti, ki se udejanja v okviru pravne države je, da je vsebini pravičnosti zadoščeno že s pravilno izpeljanim postopkom in s pravilno izpeljano formo (Rawls 1971).

Pravičnost kot ideal delovanja sodobne družbe je torej mogoče pogledati še z druge plati, in sicer v povezavi z državo kot instrumentom moči, ki v eni od svojih vej oblasti tvori zakone, ki naj bi pravičnost zagotavljali. Država predstavlja najvišjo oblast, saj razpolaga s sredstvi moči. Poleg tega, da oblast izdaja zakone, skrbi tudi za njihovo izvrševanje, spoštovanje, pa tudi sankcioniranje, kadar se jih ne spoštuje. Če naj bo oblast legitimna, morajo državljani vanjo verjeti, ji zaupati, jo spoštovati in upoštevati njene zahteve, ki se jim zdijo utemeljene in upravičene (Stres 1996). Temu rečemo notranja suverenost države. Teorijo o državi je zato potrebno opreti na moralno idejo pravičnosti, saj je »država utemeljena in upravičena, če lahko pokažemo, da zagotavlja med ljudmi pravične odnose« (Stres 1996: 201). Pravičnost je po Platonu najvišja vrlina na individualni ravni, vsekakor pa naj bi na njej temeljila tudi država. Država pravičnost zagotavlja s pomočjo prava, zato je pravo v tem smislu predpostavka pravičnosti (Stres 1996). S Kantom pravičnost postane predvsem pojem civilne družbe in družbene ureditve, ta pa vlada tam, kjer je vsakemu

posamezniku zagotovljeno tisto, kar mu glede na pravice pripada (Stres 1996). Za postmoderno družbo se zdi, da gredo temeljne etične vrednote v zaton, zato se zdi v Kantovem kategoričnem imperativu pomembna zakonitost, da mora pravičnost izhajati iz človeka samega in ne iz avtoritete, kot je zakon. Meščanska družba tistega časa je predpostavljala razsvetljenega človeka, ki je vedel, kaj je čast, kaj lastna vest in kaj osebna odgovornost. Taki ljudje so lahko tvorili družbo oziroma državo, znotraj katere so nastajali zakoni, ki so bili lahko tudi vzor za moralno vsebino.

Čeprav naj bi šlo za enoznačni pojem, si danes pravičnost lahko predstavljamo različno in ljudje si jo kot tako tudi predstavljajo. Obstaja pa neko splošno dojetje pravičnosti, ki se ga označuje kot stvar zdravega razuma. Pravično torej je, da je znotraj države vsakemu zagotovljeno tisto, kar mu pripada na podlagi pravic, katerih nosilec je po zakonih, ki vladajo v državi.

V pravnem smislu smo si vsi državljani enakovredni ter pred zakonom enaki, kar je v teoriji prav in pravično. Glede na povedano bi lahko načeli temo, da pravičnosti ni mogoče doseči, če ljudi obravnavamo le kot objektivne nosilce pravic in ne kot človeške osebe, s tem vzporedno bi šel razmislek o tem, da črka zakona ne privede vedno do pravičnega stanja. Pravičnost na ravni države enačimo s spoštovanjem zakonov, ki (če jih upoštevamo) zagotavljajo pravičnost.

Omenili smo Rawlsovo teorijo »proceduralne pravičnosti«, ki obstaja v pravnih in političnih procesih, če so ti izpeljani pravilno (Rawls 1971). Ta pravičnost torej izhaja iz procedure in ne iz dejanskega stanja ali resnice in ne predstavlja Kantove formulacije, da bi človek vselej deloval tako, da bi maksima njegovega delovanja lahko predstavljala načelo splošne zakonodaje. Toda z Rawlsovo teorijo proceduralne pravičnosti je ravno mogoče dokazati, da vsebina lahko je formalna in da forma lahko je vsebinska, če nujno velja tudi, da so procesi v tem postopku izpeljani pravilno (Rawls 1971). Prav v tem je bistvo Kantovega »zlatega pravila«, ki danes tudi velja kot osnova temeljnih človekovih pravic, in sicer, da mora človek delovati tako, kot bi pričakoval, da bi drugi ravnali do njega, vsi skupaj pa tako, da bi tega ravnanja lahko izpeljali splošni in obče veljavni zakon. Kantovo pravilo »Stori to, s čimer boš postal vreden biti srečen« izzove vprašanje »Če se vedem tako, da srečnosti nisem nevreden, ali smem tedaj tudi upati, da je bom lahko zaradi tega deležen?« (Kant 2012: 69, 70). Kant o tem vprašanju in odgovoru nanj razpravlja na ravni človeka kot moralnega subjekta in njegovega (notranjega) moralnega zakona, ki

sovpada s kategoričnim imperativom. Odgovori si: »Na vprašanje, kako je možen kategorični imperativ, lahko sicer odgovorimo v meri, v kateri lahko navedemo edino predpostavko, pod katero je možen, in sicer idejo svobode ...« (Kant 2005: 75).

Na zgoraj omenjene teorije se sklicujemo predvsem zato, ker z njimi lahko v grobem pojasnimo okvir, v katerem med drugim tudi socialno delo danes deluje. Socialno delo je kot poklic novodobna tvorba in ga kot takega lahko povežemo s sodobnim pojmom države. Država je dogovorjena, umetna družbena tvorba, ki kot družbeni dogovor predstavlja neko skupnost, temelječo na jeziku, geografskem območju ipd. (Pitamic 1996). Še bolj novodoben pojem predstavlja socialna država, ki naj bi na socialni ravni odgovarjala na potrebe, interese in deloma zahteve državljanov, ob tem pa izpolnjevala tudi solidarnostno vlogo. Novoveški filozofi so vsekakor pobudniki in avtorji novodobnih idej in tvorb, kot so socialna država in človekove pravice, zato njihov prispevek k današnjim načelom v socialnem delu nikakor ni nepomemben. Z ideali pravičnosti in enakosti pred zakonom so te teorije najbližje ideji temeljnih človekovih pravic, ki so navsezadnje pripeljale do *Splošne deklaracije človekovih pravic*.

Kantov kategorični imperativ v središče postavi človeka kot samega na sebi, ne glede na spol, raso, ali katere koli druge osebne okoliščine, kar neposredno predstavlja temelj vseh danes obstoječih dokumentov, ki se vežejo na človekove pravice.

3. UNIVERZALNA IN PARTIKULARNE ETIKE

3.1. Univerzalna etika

Univerzalna, skupna etika bi praviloma morala temeljiti na univerzalnih, skupnih vrednotah, o čemer pa je težje razpravljati že zaradi različnih razumevanj, kaj je univerzalno in skupno »vsem«. Kot opozarja Kečanović, lahko nekdo, ki razpravlja o skupnih vrednotah »v zanosu iskanja, kaj je dobro za vse, nasede na čereh praznega moraliziranja, kaj je dobro zanj osebno« (Kečanović 2012: 182). Vrednote, zapisane v nacionalnih ustavah zato predstavljajo nekakšen ideal vrednot, ki naj bi v neki družbi (oziroma konkretno v državi) vladale in po katerih bi živeli. Tako imenovano univerzalno etiko pa vseeno ne gre gledati zgolj na ravni države ali le nekoliko širše družbe, temveč na globalni ravni, za kar si bolj ali manj uspešno prizadevajo mednarodni dokumenti, kot je že nekoliko starejša, a še vedno aktualna *Splošna deklaracija človekovih pravic*.

Zaradi sodobnega pojava globalizacije, ki spodkopava avtoriteto nacionalne države, so se družbene institucije in moralni red zamajali v svoji samoumevnosti, ni pa poskrbljeno za njihovo primerno nadomestitev (Kečanović 2012). Takšne okoliščine posledično privedejo tudi do več težav za posameznike pri razvoju njihove osebnosti, zato je mogoče reči, da je etika postala javna potreba najvišjega pomena (Küng v Kečanović 2012). Tu zopet stopi v pomen tesna povezava etike s pravom in navsezadnje z avtoriteto nacionalne države, ki naj takšen standard zagotavlja in vzdržuje. »Ker mednarodno pravo in mednarodna etična infrastruktura z načelom integritete izražata vsestransko, celostno in interdisciplinarno zahtevo po krepitvi vladavine prava, pravne države in moralno-etične odgovornosti v odnosu do skupnih vrednot ljudi, narave in skupnosti, jih je mogoče na ravni nacionalnega oziroma lokalnega družbenega okolja udejanjiti le ob upoštevanju nacionalne države in njenega pravnega reda, na prvem mestu ustave in zakonov. Z gledišča posameznika, ki deluje v skladu z veljavnim pravom in s tem tudi v skladu z mednarodnimi pravnimi obveznostmi države, gre za pričakovano delovanje in odgovornost človeka, ki se zaveda svojih pravno urejenih pravic in dolžnosti. Če njegovo spoštovanje prava in delovanje v skladu s pravnimi pravili temelji na notranjem občutku odgovornosti do univerzalnih vrednot človečnosti, človekovega dostojanstva, solidarnosti, ne morda le na strahu pred organizirano prisilo in pravno sankcijo, gre za človeka, ki ima vrlino integritete« (Kečanović 2012: 171).

V socialnem delu je zelo pomemben kontekst odločanja s strani socialnih delavk in delavcev, ki mora privedi do največje možne skladnosti pri končnih odločitvah v podobnih situacijah in s strani različnih strokovnjakov. V praksi socialnega dela gre za odločanje tako v zasebnih kot tudi javnih zadevah. Prepletata se vidika političnega in pravnega odločanja, pri čemer je politično odločanje lahko povezano tudi s pritiskom (Kečanović 2012). Zato je že v teoriji socialnega dela, še bolj pa v praksi, v prvi vrsti nujno upoštevati pravni vidik in ga podkrepiti z etičnim vidikom, da politični obstaja zgolj v najnujnejši meri.

Etični kodeksi širijo etično ozaveščenost tudi med širšo javnost, saj poleg določanja standardov za pripadnike nekega poklica tudi seznanjajo ljudi s temi standardi delovanja, posledično pa se ljudje podrobneje seznanijo s svojimi pravicami in v neki meri tudi z vrednostjo vsakega posameznika. Uporabniki morajo biti s kodeksi seznanjeni in do njih kritični, če naj ti vplivajo na sprejemanje odločitev in delovanje v največjo korist uporabnikov (Pribac 2012). Etiko nekateri razumejo predvsem kot nek zaseben in individualen skupek pravil, po katerem nekdo deluje, ta pravila pa temeljijo na posameznikovih vrednotah in ciljih (Pribac 2012). Posameznik je res nosilec moralne vrednosti in odgovornosti, vendar pa tovrstna etika ni univerzalna, niti univerzalno sprejemljiva. »Sodba o tem, da je naše življenje etično oziroma moralno, za ta pogled torej ni trditev, ki bi jo lahko o sebi izrekli mi sami, neodvisno od drugih, ampak je, nasprotno, sodba, ki je, tudi če jo hočemo izreči mi sami in je nočemo prepustiti drugemu, vseeno odvisna od tega, da smo svoja ravnanja, naj bodo ta kakršna koli že, pripravljene zagovarjati pred drugimi. /.../ Predmet etike torej ni naš osebni odnos do naših ciljev, ampak je, nasprotno, odnos do tistega drugega, ki zasluži naše moralno upoštevanje.« (Pribac 2012: 148). (Javna) etika je na neki ravni tesno povezana s pravom, saj lahko postane podlaga za normativno urejanje ravnanja ljudi – na ta način se upoštevanje etičnih načel in standardov ureja s pomočjo sankcij (Pribac 2012).

Socialne delavke in delavci imajo pri svojem delu v neki (sicer omejeni) meri nekaj svobode pri presoji in odločanju, saj predpisi, po kateri strogo delujejo, ne predvidevajo vseh situacij, ki se v realnem svetu dogajajo. V takšnih situacijah etična razsežnost pri odločanju predstavlja še toliko bolj pomemben vpliv, kot že sicer. Že Aristotel je pozival ljudi, naj ravnajo iz plemenitih nagibov, kar bi prav lahko prenesli v ta čas in situacije, v katerih je (strokovnjakom) prepuščeno (ne)etično odločanje (Kečanović 2012).

3.2. Profesionalne etike in etični kodeksi

Profesionalne etike imajo svoje zgodnje začetke v mentaliteti srednjeveških cehov, ki so zastopali in varovali gospodarske ter druge interese svojih članov, hkrati pa so postavljali tudi standarde kakovosti (Dragoš 1996). Etični kodeksi pa se od cehovske mentalitete odmikajo predvsem s tem, da regulirajo odnos do uporabnikov (Dragoš 1996).

Socialno delo ima različne naloge, lahko rečemo mandate, socialne delavke in delavci pa različne naloge in odgovornosti, tako prvi kot drugi pa se lahko med seboj prepletajo ali pa si nasprotujejo. »Dvojni mandat« socialnega dela je sestavljen iz pomoči in nadzora, kar socialne delavke in delavce neprestano sili k vzdrževanju ravnovesja med pravicami, določenimi z zakoni, potrebami uporabnikov ter na drugi strani interesi javnih služb po nadzorovanju (Böhnisch in Lösch 1973, v Staub-Bernasconi 2011). Na mandat nadzora je potrebno gledati kar se da kritično, saj je z njim mišljena predvsem »prevlada in represija, ali natančneje, pomoč kot nadzor« (Staub-Bernasconi 2011: 178). Lahko bi torej rekli, da je ena najzahtevnejših in hkrati najpomembnejših nalog socialnih delavk in delavcev povezana ravno z usklajevanjem in vzdrževanjem optimalnega ravnovesja med tema mandatoma. Stroka socialnega dela pa ima poleg omenjenih mandatov tudi tretjega, ki vključuje dve komponenti – znanstvenost oziroma znanstveno utemeljenost metod in kodeks etike (Staub-Bernasconi 2011). Kodeks etike, ki ga stroka sprejme sama, praviloma neodvisno od zunanjih vplivov, in ga sama tudi nadzoruje, lahko primerjamo s Hipokratovo prisego zdravnikov (Staub-Bernasconi 2011). Tretji mandat je »stroki lasten znanstveno in etično utemeljen referenčni sistem, ki omogoča kritično reflektivno distanco do uporabnikov, politike, izvajalcev storitev,« stroka socialnega dela pa ga mora udejanjiti (Staub-Bernasconi 2011: 179). V socialnem delu ima velik pomen refleksija, ki preseže praktično etiko in prepreči nekritično ohranjanje rutinskih vzorcev v ravnanju socialnih delavk in delavcev (Dragoš 2003). Praktična etika je torej nerefektirana in v njenem okviru se pogosto zgodi, da se zanašamo na rutino, ki se zdi splošno sprejemljiva in zadostna, refleksija pa bi sicer pokazala, da morda ti rutinski vzorci niso več funkcionalni – tudi z moralnega vidika (Dragoš 2003). Praktično etiko je mogoče nadgraditi z normativno etiko, ki se ukvarja s premisleki o ustreznosti ali neustreznosti posameznih teorij moralnega ravnanja, vendar pa ima tudi ta svoje meje in na primer ne opredeli, v katerih situacijah naj sploh uporabimo tak premislek in kdaj je etična presoja potrebna (Dragoš 2003). S takšnimi vprašanji, kot so izvor etičnih meril, principov, vrednot in normativnih

sistemov, se ukvarja metaetika, ki je nekakšna nadgradnja prejšnjih dveh in v grobem zajema refleksijo osnovnih teoretskih predpostavk ter evalvacijo posledic etičnih odločitev (Dragoš 2003).

Eno izmed vprašanj s področja metaetike je tudi razlikovanje med normativnimi sistemi, ki pridejo v poštev pri odločanju v konkretni situaciji (Dragoš 2003). Dragoš normativni sistem opredeli kot »družbeno regulirano in na skupnih vrednotah osmišljeno celoto med sabo usklajenih navodil za usmerjanje vedenja, ki ljudem služijo kot vodnik za prakticanje (še) sprejemljivih ali zaželenih ravnanj v različnih situacijah« (2003). Poznamo pet vrst normativnih sistemov, in sicer družbeno-kulturnega, zakonodajnega, poklicno-etičnega, službenega in osebnega, problem pa nastane, ko ti med seboj niso usklajeni, v moralno problematičnih situacijah pa imamo običajno opraviti z več kot enim od teh sistemov (Dragoš 2003). Kompleksnejše so torej moralne dileme, ki se pojavijo na presekih več sistemov. Tu se gre vprašati, če bi takšna kompleksnost dilem še vedno obstajala v tolikšni meri, če bi vsak subjekt brezpogojno sledil univerzalnim etičnim načelom. Predvidevamo lahko, da se kompleksnosti ne bi bilo mogoče izogniti v celoti, saj tovrstne dileme nikdar niso zgolj črno-bele.

Etična obveščenost in ozaveščenost je eden izmed temeljnih delov profesionalne prakse v socialnem delu. Da bi zagotovili kakovostne in pravične storitve, je treba graditi na sposobnosti in predanosti socialnih delavk in delavcev etičnemu ravnanju, vodilo za to pa so etični kodeksi, ki svoje bistvene sestavine črpajo iz človekovih pravic. Strokovna etika se podrobneje posveča ravnanju oziroma konkretnim dejanjem strokovnjakov, da na ta način omogoči kar se da strokovno raven storitev (Banks 2011).

Najbolj splošen pristop k poklicnim etikam vsebuje niz splošnih etičnih načel, ki usmerjajo ravnanje vseh pripadnikov poklica oziroma profesije. Etični kodeks torej vsebuje pravila delovanja in moralne norme, ki so se jih pripadniki poklica dolžni držati, če naj bo njihovo delo profesionalno. V teoriji je upoštevanje teh načel nujno in brezpogojno, v praksi pa je njihovo upoštevanje včasih težje, vsak posameznik pa jih mora najprej razumeti, sprejeti in ponotranjiti. Te norme sicer lahko opredelimo kot »zunanje«, saj so predpisane ter nujne in ne izhajajo iz posamezne strokovne delavke ali delavca (Banks 2011). Predvidevamo lahko, da ima v splošnem večina ljudi, ki se odloči za poklic socialnega dela, nekatere podobne vrednote, ki jih lahko vzamemo za temelj, na katerega je mogoče nadgraditi poklicne vrednote (Banks 2012). Etične kodekse v socialnem delu na ravni države običajno

sprejmejo poklicna združenja, v končno sprejeti obliki pa potem tvorijo eno od glavnih določitev značilnosti poklica (Banks 2012). Na svetovni ravni je eno najpomembnejših vodil za kodekse posameznih držav t. i. *Izjava o etičnih načelih* Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev (IFSW), ki uokvirja splošna etična načela za socialno delo po celem svetu. Le-ta temeljijo na človekovih pravicah in socialni pravičnosti, vsebujejo pa tudi poklicna vodila. Gre za nekakšen etični okvir, ki je sicer prepuščen v podrobnejše oblikovanje posameznim državam, da bi te bolje zajele lokalne okoliščine. Poklicna etika določa moralne direktive, ki usmerjajo odnos med strokovnjaki in drugimi (uporabniki) ter razlikuje med pravnimi in nepravilnimi dejanji (Banks 2012). Etične kodekse, kot rečeno, običajno sprejmejo poklicna združenja, lahko pa jih sprejmejo tudi nadzorni organi, kot so zbornica, svet, odbor in podobno. Bistvena razlika med kodeksi, ki jih sprejme eden ali drugi organ, je ta, da nadzorni organi določijo minimalne standarde, po katerih naj bi socialne delavke in delavci delovali, poklicna združenja pa pogosto dodajo načela in standarde, ki spodbujajo in ciljajo k najboljšemu možnemu delovanju (Banks 2012).

Etični kodeksi se po svoji formi in vsebini lahko razlikujejo, večinoma pa so jim skupne vsebinske točke, ki jih bomo povzeli po avtorici Sarah Banks (Banks 2012: 110). Večina kodeksov vsebuje:

- izjave o temeljnem namenu oziroma idealu storitev poklica, npr. glavni cilj socialnega dela je krepitev človekove blaginje;
- izjave o lastnostih in kvalitetah strokovnjakov, npr. socialna delavka oziroma delavec mora izkazovati poštenost, zaupnost in zanesljivost;
- izjave o temeljnih poklicnih vrednotah, npr. človekovo dostojanstvo, socialna pravičnost;
- splošna etična načela, ki se nanašajo na delo, npr. spoštovanje uporabnikove avtonomije;
- etična pravila v obliki zapovedi, kaj je treba in česa se ne sme;
- načela strokovne prakse, ki bodo pripomogla k doseganju kvalitete storitev, npr. sodelovanje s kolegi;
- pravila strokovne prakse s specifičnimi napotki.

Sodobnejši kodeksi v socialnem delu vsebujejo dokaj malo napotkov o tem, kakšne značajske značilnosti ali vrline naj imajo strokovnjaki, zato pa bolj določajo načela in pravila, po katerih naj se ravnajo (Banks 2012).

Izjava o etičnih načelih Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev vsebuje v dva sklopa razdeljena načela, ki ju bomo omenili v obliki bistvenih točk (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012): Prvi sklop se nanaša na človekove pravice in dostojanstvo in jasno opredeli, da socialno delo temelji na vrednosti in dostojanstvu vseh ljudi ter na pravicah, ki iz tega izhajajo. Socialne delavke in delavci morajo spoštovati in se zavzemati za posameznikovo osebno, psihološko, čustveno in duhovno integriteto in dobrobit. Pri tem morajo spoštovati in spodbujati pravico posameznika do sprejemanja lastnih odločitev, zagotavljati in spodbujati njegovo pravico do udeležnosti in sodelovanja, obravnavati človeka kot celoto, z vsemi vidiki njegovega življenja, in prepoznavati in razvijati močne točke in vrline. Drugi sklop govori o socialni pravičnosti ter o dolžnosti socialnih delavk in delavcev, da zagotavljajo in spodbujajo socialno pravičnost v odnosu do družbe na splošno in v odnosu do posameznih uporabnikov. Njihove naloge so tudi oporekanje in ukrepanje v primeru negativne diskriminacije, prepoznavanje in spoštovanje različnosti, pravično razdeljevanje sredstev, oporekanje nepravičnim politikam in praksam ter spodbujanje solidarnosti. V končnem vodilu strokovnosti pa je v izjavi navedeno opozorilo, da je dolžnost državnih organizacij članic IFSW, da posodablajo etične kodekse in usmeritve, da bodo skladne s to izjavo, prav tako pa morajo o vsebini oziroma morebitnih spremembah obveščati vse, ki se jih te usmeritve tičejo.

Temu primerno imajo države članice na nacionalni ravni glede na zakone in potrebe izoblikovane kodekse, v Sloveniji pa se na poklic socialnega dela nanašata predvsem *Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije* ter *Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*.

Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije v svojem uvodu naznani, da lahko v socialnem delu etično primernost določenih postopkov presojava zgolj individualno, zato kodeks opozarja le na najbolj očitne nepravilnosti in po zgoraj nanizani vsebini kodeksov ne vsebuje tako natančnih določil. Določa torej minimalne in splošno sprejete kriterije. Še bolj ohlapen in splošen je *Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*, ki velja za še širši spekter strokovnjakov in bi sicer težko navajal natančnejša navodila. Ta jasno določa, naj delavci s področja socialnega varstva poleg tega kodeksa spoštujejo tudi kodekse posameznih poklicev.

Izpostaviti gre nekaj osnovnih usmeritev in zapovedi iz obeh omenjenih kodeksov, pri tem pa se bomo natančneje oprli na člene, ki se tičejo spoštovanja človekovih pravic in svoboščin, čeprav kodeksa zajemata tudi člene z določili za druge vidike strokovnega in etičnega delovanja.

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, ki ga je leta 2014 ponovno sprejela Skupščina Socialne zbornice Slovenije, v drugem členu zapoveduje, naj se delavke in delavci socialnega varstva pri svojem delu ravnajo po načelih etičnosti in občega dobrega, da bi preprečili neustrezno uporabo strokovnega dela in družbene moči. Svoje delo morajo razmejiti od ideoloških, osebnih in institucionalnih vplivov ter interesov, ki bi lahko vplivali na njihovo strokovno presojo. Kot je določeno v tretjem členu, je kodeks etičnih načel v prvi vrsti namenjen varstvu pravic uporabnikov socialnovarstvenih storitev in varovanju strokovne integritete delavcev. Delavke in delavci na področju socialnega varstva morajo spoštovati vse z ustavo in zakoni zajamčene pravice. Enako kot po ustavi morajo spoštovati in sprejemati različnosti na podlagi bioloških, osebnostnih, statusnih, etničnih, verskih, ideoloških in političnih razlik ali drugih okoliščin. Pri tem naj upoštevajo pozitivne dejavnike njihove življenjske situacije. Deseti člen posebej poudarja spoštovanje odločitev posameznikov, saj naj uporabnik sam odloča o neposredni pomoči, svojem življenjskem vsakdanu in svoji prihodnosti. Prav tako morajo biti uporabniku v vseh fazah na razpolago ustrezne informacije in lastna izbira pomoči, ki mu je na voljo. Delavke in delavci socialnega varstva morajo varovati dostojanstvo, zasebnost, avtonomijo in individualnost posameznika, upoštevati njegove potrebe, jezik, kulturo in vrednote. Dolžni so varovati vse njihove osebne podatke kot poklicno skrivnost. V vseh postopkih morajo varovati spolno, psihofizično in duhovno integriteto uporabnikov. Na družbeni ravni naj delujejo proti nepravilnosti in družbenim neenakostim ter še posebej v korist najbolj ranljivim posameznikom in skupinam.

Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije kot osnovno nalogo socialnih delavk in delavcev določa osredotočanje na probleme, ki jih imajo posamezniki ali skupine pri integraciji v zanje življenjsko pomembna socialna okolja. Poudarja pomembnost znanj in veščin, s katerimi razvijamo samopomoč in omogočamo ljudem, da uporabijo lastne sposobnosti za reševanje problemov, tistih veščin, ki izboljšujejo dostopnost do virov pomoči, ter tistih, s katerimi vplivamo na zakonsko regulacijo socialnih pravic. Glede odnosa do uporabnikov kodeks v četrtem členu določa, naj bo delo vselej v korist in pomoč uporabnikom in da tega ne sme ogroziti noben drug interes oziroma namen. Pri svojem

delu mora socialna delavka ali delavec uporabljati predvsem strokovno znanje in veščine. Šesti člen jasno določa antidiskriminatorno usmerjenost dela socialne delavke ali delavca, podobno kot to določa *Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*, više od tega pa tudi *Ustava RS*, poziva pa tudi k opozarjanju na morebitne kršitve tega načela. V sedmem členu je določeno, naj socialna delavka ali delavec v postopkih izrecno varuje posameznikovo osebnost, dostojanstvo, zasebnost in nedotakljivost stanovanja uporabnika, s katerim dela, saj tako narekuje spoštovanje človekovih pravic in strokovni pristop. Socialna delavka ali delavec je tudi dolžan uporabnikom posredovati vse pomembne informacije o njegovih pravicah, možnostih in načinu njihove uveljavitve. Spoštovati mora zasebnost vsakega uporabnika, tudi nekdanjega, in zagotoviti tajnost vseh informacij o njem. V tem duhu mora zbirati in evidentirati le tiste podatke o uporabniku, ki jih potrebuje za svoje strokovno delo. Uporabniku mora biti omogočen vpogled v vso dokumentacijo, ki obstaja v zvezi z njim, pri tem pa ne sme biti ogrožena tajnost podatkov drugih uporabnikov.

Omeniti velja tudi *Etični kodeks organiziranega prostovoljstva*, ki je v socialnem delu prav tako pomemben, vendar ga podrobneje ne bomo obravnavali. Ta vsebuje minimalne standarde, ki naj bi jih prostovoljci in prostovoljke ter prostovoljske organizacije upoštevali pri svojem delu. Splošna etična načela so razdeljena v sklop, ki zavezuje organizacije, ter sklop, ki zavezuje prostovoljce in prostovoljke. Na koncu so opredeljene tudi funkcije in naloge Etične komisije.

Etični kodeksi istega poklica po različnih državah se lahko razlikujejo na podlagi različnih zakonov, razlik v kulturi, odnosu do države blaginje, v različnem pojmovanju vloge socialnega dela in podobnih razhajanjih, v splošnem pa imajo nekaj skupnih temeljnih namenov, ki jih povzemamo po Banksovi (2012: 114):

1. glavna funkcija kodeksov etike je zaščita uporabnikov skozi zaprisego k zaupnosti, zanesljivosti in profesionalnosti;
2. svetovanje in usmerjanje strokovnjakov pri sprejemanju etičnih odločitev v obliki dviganja ozaveščenosti o etičnem ravnanju ali pa v obliki jasnih pravil;
3. krepitev statusa strokovnosti, že skozi sam obstoj etičnega kodeksa;
4. ustvarjanje in vzdrževanje poklicne identitete;
5. poklicna disciplina in nadzor na način, da se od delavk in delavcev zahteva upoštevanje kodeksa ter da se neupoštevanje na podlagi kodeksa tudi disciplinsko sankcionira.

Če se nekoliko vrnemo k *Izjavi etičnih načel* Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev, je že na njenem samem začetku opredeljeno, da želi spodbuditi socialne delavke in delavce, da bi reflektirali izzive in dileme, s katerimi se soočajo, in sprejemali etične odločitve tudi v vseh primerih, ki jih postavljajo pred določene težave oziroma probleme (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012). Kot možno problematiko navaja nekaj primerov, ki so vedno aktualni. Eden izmed možnih problemov je dvojna vloga socialnih delavk in delavcev, ki hkrati delujejo kot pomagači in neke vrste nadzorniki oziroma, kot to opredelijo v izvirnem jeziku, *helper* in *controller* (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012). V socialnem delu so etične težave v veliki meri povezane z uravnavanjem dvojnih vlog oziroma postavljanjem meja znotraj njih, četudi je ta dvojna vloga bolj razumljena kot precep med poklicno in zasebno vlogo (Reamer 2003). Naslednja možna problematika je dejstvo, da lojalnost (*loyalty*) socialnih delavk in delavcev pogosto leži na precepu konfliktnih, nasprotujočih si interesov (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012). Tu lahko izpostavimo tudi različne dolžnosti in odgovornosti, ki jih morajo socialne delavke in delavci prevzeti in so si lahko tudi nasprotujoče. Kot pravi Banksova (2012), bi se v idealnem svetu različne odgovornosti, ki prihajajo iz zakonskih, poklicnih, socialnih, moralnih in postopkovnih pravic in dolžnosti, skladale in dopolnjevale. Žal si te pogosto nasprotujejo in so lahko neskončen vir etičnih pomislekov. Kot včasih nasprotujoče si odgovornosti je Banksova (2012: 165) naštela odgovornosti do uporabnikov, odgovornosti do poklica, odgovornosti do delodajalca in odgovornosti do družbe. Še ena izmed naštetih možnih problematik po IFSW je konflikt med dolžnostjo socialnih delavk in delavcev, da zaščitijo interese uporabnikov, in družbeno zahtevo po učinkovitosti in koristnosti (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012). Zahteve po učinkovitosti so v kriznih časih vedno bolj aktualne in vedno bolj agresivno vsiljene tudi v sistem socialnega varstva. Na račun učinkovitosti pogosto trpi kakovost storitev, posledično pa stroka trpi veliko očitkov. Pritiski zaradi usklajevanja med učinkovitostjo in kakovostjo storitev so za socialne delavke in delavce, zaposlene v javnem sektorju, zagotovo veliki, hkrati pa so izvor mnogih etičnih izzivov, če ne večjih problemov in dilem. Kot problem, ki temu sledi, je omenjena tudi omejenost sredstev, ki socialnim delavkam in delavcem nemalokrat zveže roke (International Federation of Social Workers: Statement of Ethical Principles 2012).

Etični izzivi v socialnem delu so zelo raznoliki in individualne narave, zato jih je težko kategorizirati, kljub temu pa jih je Banksova (2012: 21) poskusila prikazati v štirih glavnih sklopih oziroma temah:

- etični izzivi, povezani s pravicami in blaginjo posameznika – pravica uporabnika, da sam sprejema svoje odločitve, dolžnost socialne delavke ali delavca, da zagotavlja blaginjo uporabnika;
- etični izzivi, povezani z javno blaginjo – pravice in interesi drugih sodelujočih oziroma drugih skupin, dolžnosti socialnih delavk in delavcev do delodajalca in do družbe, zavzemanje za najvišje dobro za največje možno število ljudi;
- etični izzivi, povezani z enakostjo, različnostjo in strukturnim zatiranjem – iskanje ravnovesja med zavzemanjem za enakost in upoštevanjem različnosti, dolžnost socialne delavke ali delavca, da se postavi po robu zatiranju in dela v smeri sprememb v politiki in družbi, obvladovanje verskih in kulturnih razlik in konfliktov;
- etični izzivi, povezani s poklicnimi vlogami, odnosi in s postavljanjem meja – odločanje, katero izmed vlog naj socialna delavka ali delavec prevzame v določeni situaciji, pomisleki glede vprašanja postavljanja meja med osebnim, poklicnim in političnim življenjem.

Etični kodeksi navajajo pravila pravilnega etičnega in strokovnega ravnanja in ob tem prikažejo, kakšna ravnanja so nesprejemljiva (Ife 2008). Ena izmed slabosti etičnih kodeksov bi lahko bila ta, da kodeksi napeljujejo na eno in po možnosti edino pravilno rešitev oziroma način izvajanja socialnega dela (Ife 2008). To pravzaprav niti ni namen kodeksa, prav tako pa se zdi, da ravno iz takšnih razlogov kodeksi ne predlagajo vnaprejšnjih rešitev v določenih situacijah in dilemah, saj je, kot prvo, to nemogoče zajeti v sam kodeks, kot drugo pa je nemogoče predvideti vse možne situacije, ki bi predstavljale etične dileme. Dejstvo je, da v večini primerov ni mogoča le ena prava rešitev. Prav zato se odločanje v takšnih situacijah smatra kot dilema ali izziv. Kljub temu je treba poudariti, da odločanje v takšnih situacijah nikakor ne sme biti samovoljno in nepremišljeno, ravno tu pa nastopijo etični kodeksi ob hkratnem upoštevanju vseh drugih predpisov. Naslednja šibka točka oziroma kritika profesionalnih etičnih kodeksov je, da so kodekse običajno pišejo manjše skupine ljudi, ki zapovedujejo preostalim, kako je treba delovati – to

pomeni, da kodeks lahko postane orodje kontrole znotraj poklica (Ife 2008). Lahko gre torej za politično potezo, ki odraža določeno ideologijo.

Ena izmed kritik kodeksov je tudi ta, da so kodeksi oziroma v njih zapisana etična načela preveč splošno in abstraktno zapisana in preveč odprta za interpretacijo, saj so lahko razumljena na več načinov (Banks 2012). Ta kritika je sicer zelo splošna in je ne moremo očitati našemu *Kodeksu etike socialnih delavk in delavcev Slovenije*, ki že v samem začetku poudari, da je etično primernost oziroma neprimernost postopkov mogoče presojati le na individualni ravni ter da temu primerno kodeks opozarja le na najočitnejše nepravilnosti in minimalne, splošno sprejete kriterije. Poudarjeno je, da kodeks ne more regulirati vseh možnih etičnih ravnanj, kar se od njega tudi ne more pričakovati. Zgodi se tudi, da so si načela v kodeksih v določeni meri nasprotujoča, ni pa nekih navodil, kako v takšnih primerih postopati (Banks 2012). Tudi ta kritika bolj pride v poštev v primerih, ko etični kodeksi natančneje določajo korake postopanja, saj so si abstraktna načela, zapisana v kodeksih, ki se tičejo socialnega dela v Sloveniji, težje v nasprotju kot jasno določena navodila. Prav tako bi na podlagi dejstva, da se etično primernost profesionalnih postopkov lahko presoja na individualni ravni, lahko rekli, da so v nekaterih primerih bolj aktualna nekatera načela, v drugih primerih pa druga in da si iz tega razloga niso neposredno nasprotujoča, saj ne pridejo v poštev v istih situacijah. Ena najpomembnejših kritik je vendarle ta, da so kodeksi običajno zapisani tako, da veliko večino odgovornosti za etično prakso položijo neposredno na ramena individualnih socialnih delavk in delavcev, namesto da bi si to odgovornost delila širša družba (Banks 2012). Tak pristop individualizira socialne probleme kot zasebne težave uporabnikov, rešitev za njih pa prepusti v roke socialnih delavk in delavcev (Banks 2012).

Pomembnost etičnih kodeksov se skriva predvsem v moralnosti, ki jo ti predstavljajo in za katero tvorijo nekakšno merilo (Ife 2008). Etika je torej pokazatelj moralnosti in moralnih odločitev, socialne delavke in delavci pa so primorani poleg svojih osebnih ocen o tem, kaj je prav in kaj narobe, upoštevati tudi javno konstruirana in pogosto kontradiktorna moralna načela (Ife 2008). Poleg svojih moralnih načel in vrednot pa se morajo ozirati tudi (in predvsem) na »vrednote svojih uporabnikov, pa naj gre to za individualno, družinsko, skupinsko, skupnostno ali družbeno raven« (Ife 2008: 128).

4. KONCEPT TEMELJNIH ČLOVEKOVIH PRAVIC

4.1. Splošno

Pri obravnavi človekovih pravic na osrednje mesto postavljamo *Splošno deklaracijo človekovih pravic*, ki je nastala leta 1948 in predstavlja najpomembnejši dokument 20. stoletja in nasploh na tem področju. Deklaracija določa svetovne minimalne standarde človekovih pravic, ki veljajo za vsakega posameznika, in to brezpogojno. Deklaracija je nastala neposredno po izkušnji grozot, ki jih je prinesla druga svetovna vojna in holokavst znotraj nje, s katerim je bila Judom na podlagi vere odvzeta lastnost človeškega bitja.

Povod za deklaracijo je torej v veliki meri v izkušnjah iz preteklosti, v okoliščinah, ki so pripeljale do njenega nastanka. V preteklosti so se zametki človekovih pravic pojavljali v nekoliko preprostejših oblikah, sicer pa kot moralna načela ali norme, ki so se večinoma širile s pomočjo religij. V starem Rimu je na primer že cesar Justinijan uzakonil nekatere pravice in dolžnosti (Rayner). Sicer pa v staroveški državi ni bilo ovire za razteg države na najbolj intimne človeške zadeve in je zato posegala v praktično vse človekove (ne)svobode (Pitamic 1996). Načela, ki vsebujejo podobne ideje kot precej kasnejša deklaracija, vsebujejo ideje o človekovem dostojanstvu ter odgovornosti in dolžnosti do sočloveka (Rayner). V 17. stoletju se je pozornost od socialnih obveznosti preselila k posameznikovim potrebam in udeležbi, kar je predstavljalo neizbežen standard za blaginjo takratne družbe, to pa sta pod imenom »naravnih pravic« zagovarjala tudi Hobbes in Locke (Pitamic 1996, Rayner). Najbolj vidni premiki v smeri človekovih pravic so se zgodili v 18. stoletju. Umestimo jih lahko v čas ameriške osamosvojitvene vojne in kmalu zatem francoske revolucije (Turner 2011). Ameriška osamosvojitvena vojna je bila odgovor na kolonializem, ta pa je, kot vemo, sinonim za neenakopravne odnose in prevlado ene skupnosti nad drugo. V 18. stoletju so se zatirane skupnosti odločile temu dokončno upreti, vendar so se njihove predstave o svobodi deloma strle v postkolonialni avtokraciji (Turner 2011). Francoska revolucija je v boju za svobodo, enakost in bratstvo prinesla *Deklaracijo o pravicah človeka in državljana (La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen)*. V tej deklaraciji so prvič zapisane pravice, ki veljajo za vse ljudi in vedno, obenem pa določi, da so te pravice neodtujljive. Deklaracija v prvem členu določa svobodo in enakost v pravicah. Pod enačaj postavi državljanske in človeške pravice, ki so zaščitene in zagotovljene z državno organizacijo (Pitamic 1996).

Splošno deklaracijo človekovih pravic je leta 1948 v Parizu sprejela Skupščina Združenih narodov, podpisale pa so jo vse pomembnejše svetovne države.

4.2. Socialno delo kot »poklic za človekove pravice«

Kot je precej razvidno v etičnih kodeksih ter drugih podobnih smernicah in določilih, obstaja jasna vez med etiko in idejo človekovih pravic. V etičnih kodeksih, ki so relevantni za stroko socialnega dela, se načela zavzemajo za pravice uporabnikov, socialnih delavk in delavcev ter nenazadnje tudi za pravice njihovih delodajalcev (Ife 2008). Etika torej stoji za pomembnostjo teh pravic, ob tem pa narekuje kako naj bodo te pravice zagotovljene in zaščitene (Ife 2008).

Človekove pravice v glavnem temeljijo na človekovih potrebah. Potreba je pojem, ki je v praksi socialnega dela prisoten na vsakodnevni ravni, socialnim delavkam in delavcem pa je med drugim pripisana tudi vloga definiranja potreb (Ife 2008). Fokus na človekove potrebe posledično narekuje nujnost, da se tem potrebam približamo, vendar je potreben korak naprej od prepoznavanja potreb k pripoznavanju pravic (Združeni narodi 1994). Socialno delo torej raje kot poklic zadovoljevanja človekovih potreb opredelimo kot poklic za človekove pravice. Namesto, da vidimo vlogo socialnega dela v ocenjevanju potreb in njihovem zadovoljevanju, lahko rečemo, da je pomembnejša vloga definiranja, uresničevanja in zagotavljanja človekovih pravic (Ife 2008). Človeške potrebe niso objektivne, odvisne so tudi od vrednot, ki v neki družbi (ali pa pri posamezniku) prevladujejo – različne vrednote bodo narekovale različne potrebe v podobni situaciji (Ife 2008). Poleg vrednot ima na razumevanje potreb velik vpliv nenazadnje tudi ideologija posameznika ali družbe. Potrebe torej ne gre razumeti kot golo dejstvo, ampak bolj kot interpretacijo na podlagi navedenih razumevanj. Kljub strokovnim ocenam pa je v socialnem delu še bolj kot v drugih poklicih pomembno, da uporabniki svoje potrebe definirajo sami, saj jih najboljše poznajo. Definiranje potreb namesto uporabnikov odvzame njihovo moč in nadzor nad svojim lastnim življenjem, prikrajša jih tudi za možnost izbire. Če povzamemo, definicija potrebe torej ne more biti nevtralna in objektivna, zato je profesionalna definicija potrebe nujno ideološko povezana (Ife 2008). Kritika dejstva, da se v praksi socialnega dela pogosto določi potrebe za uporabnika, poudarja, da se s tem pravzaprav krši človekovo pravico do samo-definiranja lastnih potreb (Ife 2008).

Človekove pravice so temelj prakse v socialnem delu, zato je pomembno identificirati vprašanja pravic, ki stojijo za potrebami in zadovoljevanju le-teh (Ife 2008).

Etični kodeksi in posledično etične smernice stroke socialnega dela torej posebej poudarjajo človekove pravice in pravičnost (Staub-Bernasconi 2011). Človekove pravice so sicer tiste, ki so neločljive in brez katerih ne moremo spodobno živeti kot človeška bitja (Združeni narodi 1994). Temelj postopanja v socialnem delu je spoštovanje in zagotavljanje človekovega dostojanstva. Kot poklic za človekove pravice lahko rečemo, da mora biti socialno delo sposobno tudi političnosti, četudi nima t. i. političnega mandata (Müller 2001, v Staub-Bernasconi 2011). Človekove pravice so namreč posledica političnih akcij in kot take ne morejo biti politično nevtralne, kar pomeni, da je socialno delo, ki temelji na človekovih pravicah, tudi neizbežno politično obarvano, od socialnih delavk in delavcev pa se v določeni meri pričakuje in zahteva ideološka pozicija z vsaj neko mero kolektivizma (Ife 2008). S svojo nalogo krepite človekovih pravic se socialno delo postavlja in meša v odnose moči, kar je samo po sebi politično (Ife 2008). Tudi zavzemanje za človekove pravice v širšem smislu zahteva politično udejstvovanje in predanost. Kot poklic za človekove pravice mora socialno delo tako izvrševati tudi funkcijo mediacije med ljudmi in državo oziroma njenimi mehanizmi in deluje kot nekakšen most med njunimi interesi (Združeni narodi 1994). Človekove pravice so neločljive od teorije socialnega dela, prakse, njegovih vrednot in etike, zato je zagovornišvo teh pravic ena temeljnih nalog v socialnem delu, kar toliko bolj pride do izraza v državah, kjer vlada avtoritarni režim.

Indikator etične prakse v socialnem delu je tudi neprestan trud maksimizacije uresničevanja in zaščite človekovih pravic, ob tem pa delovati tako, da se ne krši pravic drugih. V etičnih kodeksih, ki se tičejo socialno-delovne prakse, je največji poudarek na spoštovanju pravic uporabnikov s strani socialnih delavk in delavcev, poleg tega pa je predvideno te pravice zagotavljati v največji možni meri, ne le toliko, kot je nujno potrebno (Ife 2008). Človekove pravice drugih morajo biti spoštovane in upoštevane, ne le tolerirane, hkrati pa ne smejo predstavljati izgovora za kršenje pravic drugih ljudi (Benedek 2012). Podobno opozarja znani rek, da se moje pravice končajo tam, kjer se začnejo pravice nekoga drugega.

Socialno delo je kot poklic predano zavzemanju za človekove pravice ter njihovem izpolnjevanju in je zato neposredno povezano s *Splošno deklaracijo človekovih pravic*.

Splošna deklaracija človekovih pravic prepoznava vrednost in dostojanstvo vsakega posameznika, podoben pristop pa ima socialno delo, ki poudarja vrednost in neodvisnost posameznika, ne glede na njegovo materialno ali socialno stanje (International Federation of Social Workers: Standards 2010). Poklicna praksa socialnega dela stremi tako k poudarjanju vrednosti vsakega posameznika, kot tudi spodbujanju enakosti socialnih struktur. Spoštovanje človekovih pravic je ena temeljnih nalog socialnih delavk in delavcev, saj sta socialno delo in človekove pravice neločljiva pojma, zagovorništvo teh pravic pa je prav tako bistveni sestav socialno-delovne prakse. Ena poglobitvenih nalog socialnega dela je boj za zagotavljanje teh pravic in njihovega izpolnjevanja ter nasprotovanje in ukrepanje v primeru kršitve.

Kmalu bo preteklo sedemdeset let odkar je bila sprejeta *Splošna deklaracija človekovih pravic*, skoraj trideset let pa mineva odkar je Mednarodna zveza socialnih delavk in delavcev razglasila, da je socialno delo poklic za človekove pravice in je to tudi vedno bil (International Federation of Social Workers 1998, v Healy 2008: 735). Socialno delo kot poklic za človekove pravice nosi svoje bistveno načelo v vrednosti vsakega posameznika, eden izmed glavnih ciljev pa je spodbujanje in zagotavljanje pravičnih socialnih struktur, kar zagotavlja varnost in osebni razvoj ljudem, ob tem pa ohranja njihovo dostojanstvo (Healy 2008). Deklaracija je tako rekoč prelomen sporazum oziroma pogodba, ki vsebuje tri »generacije« pravic – pravice prve »generacije« se nanašajo na civilne in politične pravice, pravice druge »generacije« na ekonomske, socialne in kulturne pravice, pravice tretje »generacije« pa so nekoliko bolj širokospektralne in zahtevajo sodelovanje vseh ljudi, to so npr. pravica do miru, čistega okolja ipd. (Wronka 1995, v Healy 2008: 736).

Kot že večkrat povedano, je ena najpomembnejših značilnosti človekovih pravic njihova univerzalnost in nedeljivost. Pravice, ki so običajno zagotovljene zgolj redkim privilegiranim skupinam in si jih ti kot lastniki moči tudi lahko priborijo, niso univerzalne in tudi ne spadajo v skupino človekovih pravic, saj z njimi močnejši in privilegirani nadaljujejo prakso dominacije nad šibkejšimi, zato so človekove pravice tiste, ki morajo biti univerzalne, nedeljive in neodtujljive (Ife 2008). Dodana vrednost socialnega dela je ta, da je prisoten trud, da bi naredili korak več od golih nujnosti in z roko v roki s človekovimi pravicami prispevali nekaj več. Tu nastopita socialno-delovna koncepta opolnomočenja in etike udeležnosti. Omogočiti ljudem, da določijo svoje pravice in da delujejo v smeri uresničevanja teh pravic, je eden glavnih vidikov opolnomočenja. Del opolnomočenja je tudi dialoška praksa, skozi katero se ljudje začnejo bolj zavedati

dogajanja okoli sebe in svojih možnosti, saj socialna delavka ali delavec in uporabniki skozi dialog skupaj prispevajo svoje znanje, izkušnje in vedenje in na podlagi tega skupaj oblikujejo akcijo (Ife 2008). Učita se eden od drugega, socialna delavka ali delavec pa se mora za uspešno dialoško prakso, in na splošno za uspešen delovni odnos, odreči vlogi profesionalca, ki ve več kot uporabnik. Socialno delo kot poklic za človekove pravice in temu primerna praksa morata ciljati na maksimizacijo udeležnosti in sodelovanja uporabnikov (in ljudi na splošno) v vseh sferah življenja, to pa je treba spodbujati tudi na strukturni ravni (Ife 2008). Naravnost k delovanju skozi perspektivo človekovih pravic lahko opolnomoči tudi socialno delo kot stroko in zagotovi temelje pri zagotavljanju ciljev socialne pravičnosti v splošnem (Ife 2008).

4.3. Temeljne človekove pravice kot norma in »sine qua non« profesionalnih etičnih kodeksov

Vprašanje človekovih pravic je zagotovo eno izmed bistvenih vprašanj, če ne celo najpomembnejše vprašanje posamezne družbe, od odgovora na to vprašanje pa je odvisna celotna nadaljnja politična zgradba družbe (Perenič 1988).

Splošna deklaracija človekovih pravic, ki jo je leta 1948 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov, je najpomembnejši mednarodni dokument s tega področja in vsebuje oris temeljnih človekovih pravic. Predstavlja prvi mednarodni dokument, s katerim so bile pravice in svoboščine posameznika tako podrobno opredeljene in priznane za vsakogar. Deklaracija je izjemnega pomena, četudi ni pravno zavezujoča, saj je postala merilo uresničevanja človekovih pravic. Služi kot zgled za številne mednarodne pogodbe, deklaracije, konvencije ter nacionalne ustave in zakonodaje. Temeljne pravice so po zgledu opredeljene tudi v slovenski ustavi, zlasti v poglavju z naslovom Človekove pravice in temeljne svoboščine. Bistvena določitev v deklaraciji je univerzalnost človekovih pravic, ki tako pripadajo vsakomur, brez razlikovanja in ne glede na osebne okoliščine. Največji poudarek daje enakopravnosti in nediskriminaciji, kar je vidno že v prvem členu deklaracije. Izvorno je bila funkcija temeljnih pravic zaščita posameznika proti samovolji države in njenih organov, vsebinsko pa se prekrivajo z osebnostnimi pravicami, ki določajo razmerja med formalno prirejenimi subjekti (Polajnar Pavčnik 1997).

Splošna deklaracija človekovih pravic med drugim vsebuje tudi bolj specifična določila pravic in svoboščin posameznika na določenih področjih, saj poleg temeljnih političnih

pravic vsebuje tudi socialne in ekonomske, vendar smo zavoljo obravnavane tematike povzeli točke, ki so bistvene za to nalogo.

Deklaracija že v svoji preambuli priznava »prirojeno dostojanstvo vseh članov človeške družbe in njihovih enakih ter neodtujljivih pravic« (ZN 1948). *Splošna deklaracija človekovih pravic* je nastala med drugim tudi zaradi potrebe po zavarovanju teh pravic s pomočjo prava. Njen namen je, da bi vsi posamezniki in organi družbe razvijali spoštovanje teh pravic in svoboščin ter zagotovili njihovo priznanje in spoštovanje.

V svojem jedru deklaracija določa svobodo, dostojanstvo in enake pravice vseh ljudi, med seboj pa bi morali ravnati kot bratje. Do uživanja vseh pravic in svoboščin je upravičen vsakdo, ne glede na kakršnokoli osebno okoliščino. Pred zakonom so vsi enaki in vsi imajo pravico do enakega pravnega varstva, tako velja tudi za varstvo pred diskriminacijo. Kadar se odloča o pravicah in dolžnostih posameznika, je ta upravičen ob polni enakosti do pravičnega in javnega obravnavanja pred neodvisnim in nepristranskim sodiščem. Določeno je tudi, da vsak obtoženi velja za nedolžnega, dokler mu ni dokazana krivda. Vsakdo ima tudi pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi.

Lahko rečemo, da človekove pravice in tri generacije njihovega razvoja odražajo tudi tri ideale francoske revolucije – *liberté, égalité, fraternité* ali *svoboda, enakost, bratstvo* –, kar je razvidno tudi v prvem členu *Splošne deklaracije človekovih pravic* (Benedek 2012). Ta člen pravi: »Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje« (ZN 1948). Človekove pravice torej ščitijo svobodo mišljenja, izražanja, vere; zagotavljajo enakost pri zaščiti pred diskriminacijo in pri zagotavljanju vseh človekovih pravic; in bratstvo oziroma solidarnost, ki se kaže predvsem v izpolnjevanju ekonomskih in socialnih pravic, kot so socialna varnost, dostopnost do zdravstva in izobrazbe itd. (Benedek 2012).

Še posebej pomembna za socialno delo sta 22. in 25. člen *Splošne deklaracije človekovih pravic*, ki izpostavljata pomembne socialne in ekonomske pravice do osnovnih potreb in storitev (Healy 2008). 22. člen namreč pravi: »Vsakdo ima kot član družbe pravico do socialne varnosti in pravico do uživanja, s pomočjo prizadevanja svojih skupnosti in mednarodnega sodelovanja in v skladu z ureditvijo in sredstvi neke države, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, nepogrešljivih za njegovo dostojanstvo in svoboden razvoj njegove osebnosti« (ZN 1948). 23. člen še podrobneje določi, da ima vsakdo »pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blaginjo,

vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami; pravico do varstva v primeru brezposelnosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje. Materinstvo in otroštvo sta upravičena do posebne skrbi in pomoči. Vsi otroci, bodisi da so rojeni kot zakonski ali zunaj zakonske skupnosti, uživajo enako socialno varstvo« (ZN 1984). Socialno delo je bilo v zgodovini skrbno vpleteno v človekove pravice, še posebej pred obstojem deklaracije, vendar njegov prispevek ni najbolj viden. Tako praksa kot teorija socialnega dela sta bili namreč bolj kot na pravice ljudi osredotočeni na njihove potrebe (Healy 2008). Vendar gredo potrebe ljudi in pravice z roko v roki, saj eno ni pomembnejše od drugega in sta to združljiva pojma, kar skuša socialno delo tudi prikazati (Healy 2008). Zgoraj omenjena člena jasno temeljita na človekovih potrebah, v njih določene pravice pa ščitijo potrebo človeka po preživetju in razvoju (Healy 2008).

Določila deklaracije so v veliki meri splošna in prepuščena natančnejšemu določanju posameznih držav, vendar predstavljajo ogrodje človekovih pravic in svoboščin, brez katerega ne bi bilo mogoče nadgrajevati in ugodneje določati teh temeljev. V prejšnjih točkah smo povzeli bistvo *Kodeksa etike socialnih delavk in delavcev Slovenije* in *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu*. Ob primerjavi lahko vidimo, da se določbe, ki so vezane na človekove pravice, v veliki meri zgledujejo po *Splošni deklaraciji človekovih pravic*. Tako deklaracija kot omenjena kodeksa temeljijo na človeških potrebah. Socialno delo kot stroka in, še v večji meri, socialne delavke in delavci v svoji praksi so skrbno usmerjeni v akcijsko delo, torej konkretno reševanje problemov in, kar je najpomembnejše, v srečevanje s potrebami ljudi in njihovo zadovoljevanje. Iz tega lahko izpeljemo, da so socialne delavke in delavci »front-line human rights workers« ali delavci za človekove pravice, ki stojijo v »prvi vrsti« (Healy 2008: 745).

V preteklosti so se že pojavljale ideje in poskusi, da bi napisali neke vrste priročnik, kako delovati v podobnih primerih, da bi na ta način zagotovili čim bolj etično in na enakosti temelječo prakso. Po nekaterih mnenjih naj bi bil takšen poskus obsojen na neuspeh in nepomembnost, saj »se praksa socialnega dela namreč spreminja z vsakim delavcem (stil dela, osebnost, starost, spol, kultura, rasa), z vsakim kontekstom (kulturnim, organizacijskim, političnim, skupnostnim) in z vsako situacijo (uporabnik, družina, skupnost), kar pomeni, da nek način delovanja, ki je uspešen pri enem delavcu, ni nujno uspešen tudi pri drugem« (Ife 2008: 133). Praksa v socialnem delu je torej nepredvidljiva,

zato je nemogoče predpisati neka jasna in natančna navodila delovanja. Namesto tega je treba delovati na podlagi teorije, načel in posredno tudi študij primerov dobre prakse (Ife 2008). Odločanje v konkretnih situacijah je v socialnem delu v rokah individualnih strokovnjakov, ki nujno delujejo znotraj strokovnega okvira, zato to ne pomeni, da je praksa v celoti prepuščena posameznim zaposlenim, saj bi to nujno vodilo v neenako obravnavanje uporabnikov. Človekove pravice zato predstavljajo nekakšen osnovni okvir za univerzalnost strokovne prakse, ki je socialnim delavkam in delavcem v pomoč pri sprejemanju moralnih in etičnih odločitev.

Etični diskurz je v svojem bistvu usmerjen individualistično, in sicer v sprejemanje etičnih odločitev v določenih situacijah s strani posameznika (Ife 2008). Tudi v socialnem delu je teža (etične) odločitve na ramenih posamezne strokovne delavke ali delavca, ki pa jo sicer usmerja kodeks etike in človekove pravice. Etika in (človekove) pravice so v socialnem delu med seboj neločljivo povezane, glavno razlikovanje pa je v tem, da je etično odločanje vezano na socialne delavke in delavce, medtem ko so pravice vezane na uporabnike (Ife 2008). Etična perspektiva je torej usmerjena v odločanje strokovnjaka, pri katerem uporabnik nima nobene vidne vloge, perspektiva človekovih pravic pa dovoljuje uporabniku, da postane aktivni udeleženec v procesu odločanja, čemur v socialnem delu rečemo tudi etika udeležnosti (Ife 2008, Čačinovič Vogrinčič et al. 2011).

4.3.1. Častno razsodišče

Častno razsodišče je organ skupščine Socialne zbornice Slovenije, ki obravnava kršitve *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu*. Ugotovitev nepravilnosti in kršitev, ki so jih strokovni delavci zagrešili pri opravljanju svojega dela v socialnem varstvu, lahko zahteva vsak državljan, organizacija in pristojno ministrstvo, ki opravlja strokovni in upravni nadzor nad delom izvajalcev na področju socialnega varstva (Socialna zbornica Slovenije 2007). Poleg naloge ugotavljanja teh nepravilnosti častno razsodišče posredno tudi spodbuja uveljavljanje etičnih načel in poklicnih kodeksov, proučuje posamezne etične probleme na področju izvajanja dejavnosti socialnega varstva, varuje strokovno integriteto članov in jim po potrebi nudi pomoč, ter skrbi za osveščanje uporabnikov (Socialna zbornica Slovenije 2007).

Častno razsodišče varuje strokovno integriteto vseh strokovnjakov, ki delujejo na področju socialnega varstva. Razsodišče odloča na sejah, ki niso javne. Končna stališča sprejemajo

vsi člani Častnega razsodišča s soglasjem (Socialna zbornica Slovenije 2006). Če v postopku ugotovijo, da ima kršitev znake kaznivega dejanja, o tem obvestijo državnega tožilca, v določenih primerih pa socialno inšpekcijo (Socialna zbornica Slovenije 2006). Obstaja tudi rok za pravočasnost pobude za ugotavljanje nepravilnosti, in sicer mora biti ta vložena najkasneje 45 dni po dogodku, za katerega pobudnik meni, da sodi med primere neetičnega ravnanja izvajalca socialno varstvene storitve, če pa je kršitev zelo resna, lahko v obravnavo vzamejo tudi pobudo, ki je bila vložena po preteku tega roka (Socialna zbornica Slovenije 2006). 24. člen Pravilnika o delovanju Častnega razsodišča določa tudi izrekanje sankcij v primeru, da je bila ugotovljena kršitev etičnih načel. Sankcije so moralne narave in nimajo pravnih posledic. Kršitelju lahko Častno razsodišče izreče opomin kršitelju, javni opomin kršitelju, ali pa izključi kršitelja iz članstva Socialne zbornice Slovenije (Socialna zbornica Slovenije 2006). Častno razsodišče izreče sankcijo v svojem končnem mnenju.

5. SKLEP IN PREDLOGI

V uvodu smo nastavili, da je socialno delo dejavnost, ki se izvaja na pobudo države za svoje državljane in da je kot tako dolžno poskrbeti za njihove potrebe, za katere je zadolženo. Socialne delavke in delavci se v svojem delu znajdejo v več dilemah, na več področjih. Razpeti so med osebno in družbeno, med lastne in profesionalne vrednote, biti pa morajo dovolj strokovni, da delujejo izključno po profesionalnih vrednotah, ki zapovedujejo okvir, iz katerega ne smejo stopiti. Med drugim je v socialnem delu zelo pomemben kontekst odločanja, katerem se socialne delavke in delavci odločajo in ki mora privedi do največje možne skladnosti v končnih odločitvah različnih strokovnjakov v podobnih situacijah. Socialno delo ima različne naloge oziroma mandate, socialne delavke in delavci pa različne naloge in odgovornosti, tako prvi kot drugi pa se lahko med seboj prepletajo ali pa si nasprotujejo. »Dvojni mandat« socialnega dela je sestavljen iz pomoči in nadzora. Lahko bi rekli, da je ena najzahtevnejših in hkrati najpomembnejših nalog socialnih delavk in delavcev povezana ravno z usklajevanjem in vzdrževanjem optimalnega ravnovesja med tema mandatoma.

Opisali smo pojmovanje etike starogrških in novoveških mislecev, ki so najbolj vidno prispevali k današnjemu pojmovanju človeškega dostojanstva, k socialno-delovnim načelom in nedvomno tudi k pomembnim korakom v zgodovini človekovih pravic. Sokrat, Platon in Aristotel so kot najvišjo etično vrednoto in temeljno moralno krepost postavili pravičnost, ki predstavlja ideal, ki se ga družba trudi kategorizirati še danes in še vedno predstavlja izziv. Videli smo, da se moderna pojmovanja etike od starodobnih razlikujejo v pogledu na mesto človeka v ustroju sveta, bistveno razliko pa predstavlja pojmovanje narave moralnih vrednot – starogrške teorije kot bistveno pojmujejo »dobro«, moderne etike pa dajejo prednost »pravilnemu«. Od novoveških filozofov smo omenili razmišljanje Hobbesa, Locka, Nietzscheja, Sartra, Levinasa in nazadnje Kanta, ki je s svojim kategoričnim imperativom zagotovo prispeval največ. Kategorični imperativ narekuje etično delovanje ne glede na korist, saj je moralnost obvezna in neodvisna od drugih pogojev, ravnanje iz dolžnosti pa smoter že samo po sebi. Moralna dejanja torej niso vezana na korist ali funkcionalnost, ampak so zapovedi, zakoni, ki jih upoštevamo, ker je to neposredno prav. »Pravilno«, ki ga opevajo novoveški filozofi, je za vse obvezno in zavezujoče, zato je treba na nek način delovati, ker je tako pravilno, in ne iz drugih vzgibov. V tem, da moralnost ni povezana s koristjo, so novoveške teorije sicer podobne

starogrškim. Kant zagovarja tudi tezo, da moralni zakon ne izhaja iz zunanje avtoritete, ampak iz človeka samega. Novoveški filozofi so vsekakor pobudniki in avtorji novodobnih idej in tvorb, kot so socialna država in človekove pravice, zato je njihov prispevek k današnjim načelom v socialnem delu zelo pomemben. Z ideali pravičnosti in enakosti pred zakonom so te teorije najbližje ideji temeljnih človekovih pravic, ki so navsezadnje pripeljale do *Splošne deklaracije človekovih pravic*.

Kar se tiče etike v socialnem delu kot profesionalne etike, smo povedali, da imajo te svoje zgodnje začetke v mentaliteti srednjeveških cehov, ki so varovali interese svojih članov, hkrati pa so postavljali tudi standarde kakovosti, kar naj bi etični kodeksi počeli tudi danes. Od cehovske mentalitete se danes odmikajo predvsem s tem, da regulirajo odnos do uporabnikov. Etični kodeksi vsebujejo pravila delovanja in moralne norme, ki so se jih pripadniki poklica dolžni držati, če naj bo njihovo delo profesionalno, zato je v teoriji upoštevanje teh načel nujno in brezpogojno, v praksi pa je njihovo upoštevanje včasih nekoliko težje. Na svetovni ravni je eno najpomembnejših vodil za kodekse posameznih držav t. i. *Izjava o etičnih načelih Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev (IFSW)*, ki uokvirja splošna etična načela za socialno delo po celem svetu. Ta temeljijo na človekovih pravicah in socialni pravičnosti, vsebujejo pa tudi poklicne usmeritve. V Sloveniji se na poklic socialnega dela nanašata predvsem *Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije* ter *Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*, ki smo ju obravnavali v točki 3.2..

V kontekstu človekovih pravic smo obravnavali *Splošno deklaracijo človekovih pravic*, ki je nastala leta 1948 in predstavlja najpomembnejši dokument 20. stoletja in nasploh na področju človekovih pravic. Določa namreč svetovne minimalne standarde človekovih pravic, ki veljajo za vsakega posameznika, in to brezpogojno. Socialno delo je kot poklic predano zavzemanju za človekove pravice ter njihovem izpolnjevanju in je zato s *Splošno deklaracijo človekovih pravic* neposredno povezano. Ta prepoznava vrednost in dostojanstvo vsakega posameznika, podoben pristop pa ima socialno delo, ki poudarja vrednost in neodvisnost posameznika, ne glede na njegovo materialno ali socialno stanje. Spoštovanje človekovih pravic je ena temeljnih nalog socialnih delavk in delavcev, saj sta socialno delo in človekove pravice neločljiva pojma, zagovornišvo teh pravic pa je prav tako bistveni sestav socialno-delovne prakse. Ena pglavitnih nalog socialnega dela je boj za zagotavljanje teh pravic in njihovega izpolnjevanja ter nasprotovanje in ukrepanje v primeru kršitve.

Glede na povedano je treba izpostaviti potrebo po vključitvi izobraževalnih programov iz etike in človekovih pravic v obstoječ sistem izobraževanja za socialno delo. Zgodovinski okvir teorij o etiki bi bodočim socialnim delavkam in delavcem prinesel osnove za razumevanje profesionalne etike in načel, po katerih bodo kot strokovnjaki delovali, in morda prispeval k temu, da bi jih na podlagi razumevanja tudi lažje ponotranjili. V obstoječih programih izobraževanja za socialno delo je na etiki in konceptu človekovih pravic premalo poudarka, saj se napačno predvideva njuna samoumevnost. Obravnavanje etičnih kodeksov torej ne predstavlja zadostne podlage za razumevanje etike na splošno, še manj pa za pomen prispevka teorij o etiki k razvoju človekovih pravic, kot jih poznamo danes. Večji poudarek na etiki in človekovih pravicah v izobraževalnih programih bi poleg širšega znanja doprinesel tudi k bolj kritičnemu razmišljanju in posledično delovanju (ter morda tudi aktivizmu) v teoriji in praksi socialnega dela.

6. UPORABLJENA LITERATURA

Akhtar, F. (2013). *Mastering Social Work Values and Ethics*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Aristoteles (1994). *Nikomahova etika*. Ljubljana: Slovenska matica.

Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy, Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Banks, S. (2011). Od strokovne etike k etiki v strokovnem delu. *Socialno delo*, 50 (3/4), 187–196.

Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work*. London: Palgrave.

Benedek, W. (ur.) (2012). *Understanding Human Rights – Manual on Human Rights Education*. Graz: NWV.

Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2011). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebne stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Dragoš, S. (1994). Predstavitev osnutka Kodeksa poklicne etike socialnih delavk in delavcev Slovenije. *Socialno delo*, 33 (5), 437–445.

Dragoš, S. (1996). Socialna etika: med prepričanjem in odgovornostjo. *Socialno delo*, 35 (3), 217–225.

Dragoš, S. (2003). Metaetika v socialnem delu. *Socialno delo*, 42 (4/5), 283–291.

Fay, B. (1996). *Contemporary Philosophy of Social Science*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Gosar, A. (1994). *Sodobna socialna etika – Sociološke in gospodarske osnove*. Ljubljana: Založba Rokus.

Healy, L. M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, 51 (6), 735–748.

Hessle, S. (ur.) (2014). *Human Rights and Social Equality: Challenges for Social Work*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.

- Holcman, B. Etika in globalizacija. V: Kečanović, B. (ur.) (2012). *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije (63–75).
- Hribar, T. (2012). Etični pomen ustavne prisege. V: Kečanović, B. (ur.) (2012). *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije (151–154).
- Ife, J. (2008). *Human Rights and Social Work - Towards Rights-Based Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Jamnik, A. (1998). *Liberalizem in vprašanje etike*. Ljubljana: Nova revija.
- Kant, I. (2003). *Kritika praktičnega uma*. Ljubljana: Analecta.
- Kant, I. (2012). *Kritika čistega uma: Problemi 4/4*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Kant, I. (2005). *Utemeljitev metafizike nravi*. Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU.
- Kečanović, B. (2012). Na integriteti utemeljen odnos do skupnih vrednot. V: Kečanović, B. (ur.) (2012). *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije (155–185).
- Klampfer, F. (2012). Človekovo dostojanstvo in človekove pravice. V: Kečanović, B. (ur.) (2012). *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije (31–50).
- Kunzmann, P., Burkard, F. P., Wiedmann, F. (1997). *DTV Atlas filozofije*. Ljubljana: DZS.
- Larmore, C. (1996). *The Morals of Modernity*. New York: Cambridge University Press.
- Macintyre, A. (1988). *Whose Justice? Which Rationality?*. London: Gerald Duckworth & Co.
- Perenič, A. (1988). Zgodovinski razvoj človekovih pravic. V: Jambreč, P., Perenič, A., Uršič, M. (ur.) (1988). *Varstvo človekovih pravic*. Ljubljana: Mladinska knjiga (17–33).
- Pitamic, L. (1996). *Država*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Polajnar Pavčnik, A. (1977). Temeljne pravice kot osebnostne pravice. V: Pavčnik, M., Polajnar Pavčnik, A., Wedam Lukić, D. (ur.) (1977). *Temeljne pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Poole, R. (1991). *Morality and Modernity*. London: Routledge.

Pribac, I. (2012). Javna etika. V: Kečanović, B. (ur.) (2012). *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije (141–150).

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. London: Harvard University Press, Cambridge.

Reamer, F. G. (2003). Boundary Issues in Social Work: Managing Dual Relationship. *Social Work*, 48 (1), 121–133.

Riha, R. (2012). *Kant in drugi kopernikanski obrat v filozofiji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Sobočan, A. M. (2011). Etika v socialnem delu. *Socialno delo*, 50 (3–4), 205–215.

Staub-Bernasconi, S. (2011). Od poklicnega dvojnega do profesionalnega trojnega mandata. *Socialno delo*, 50 (3–4), 173–185.

Sterba, J. P. (1998). *Social and Political Philosophy, Second Edition*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Stres, A. (1996). *Svoboda in pravičnost: oris politične filozofije*. Ljubljana: Mohorjeva družba.

Stres, A. (1999). *Etika ali filozofija morale*. Ljubljana: Družina.

Turner, B. S. (2011). The Short History of Human Rights. *Contemporary Sociology*, 40 (6), 678–680.

Vorländer, K. (1977). *Zgodovina filozofije I.* Ljubljana: Slovenska matica.

Vorländer, K. (1970). *Zgodovina filozofije II.* Ljubljana: Slovenska matica.

Združeni narodi (1994). *Human Rights and Social Work – A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*. Geneva: United Nations Publication.

ELEKTRONSKI VIRI:

Etični kodeks organiziranega prostovoljstva (2006). Dostopno na http://www.prostovoljstvo.org/resources/files/pdf/kodeks/eticni_kodeks.pdf (28. april 2016).

Klun, B., *Levinasov pojem etike*. Dostopno na <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-6UNNYJ8W/2bc980a1-5efd-46a8-a446-40ae8b305a90/PDF> (14. april 2016).

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu (2014). Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG4023> (28. april 2016).

Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije

Grošelj, J., *Levinas: od obličja do odgovornosti* (2014). Dostopno na http://www.anthropos.si/anthropos/2014/3_4/13_groselj.pdf (14. april 2016).

Pravilnik o delu Častnega razsodišča Socialne zbornice Slovenije (2006). Dostopno na <http://www.szslo.si/PDFji/Predstavitev/Pravilnikodelovanju%C4%8CR0606.pdf> (2. junij 2016).

Rayner, M., *History of Universal human rights – Up to WW2*. Dostopno na <http://www.universalrights.net/main/histof.htm> (16. junij 2016).

Splošna deklaracija človekovih pravic (1948). Dostopno na <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (10. maj 2016).

Statement of Ethical Principles (2012). Dostopno na <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> (1. maj 2016).

Statut Socialne zbornice Slovenije (2007). Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=STAT69> (2. junij 2016).